

AHMED MUHTAR BEY'İN “ŞÂİR HANIMLARIMIZ” İSİMLİ ESERİ

Yrd.Doç.Dr.Âdem CEYHAN*

15. asır- 20. yüzyıl arasında yaşamış kadın şairlerimize dair bir araştırmamıza başlangıç olmak üzere Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'ın 1311/1892-93 yılında “Şâir Hanımlarımız” adıyla bastırıldığı eserini yeni harflere aktarmayı uygun bulduk. Çünkü adı anılan zat, eski ve yeni kaynaklarımızı tarayarak yirmi beş kadın şairimizin kısa biyografisini yazmış ve eserlerinden örnekler vermiştir.¹

Ahmed Muhtar Bey'in -bir iki isim hariç- Arap asıllı eski harflerimizin sırasına göre düzenlediği bu eserde tanıtılan kadın şairlerimiz şunlar: Ânî, Emetullah Sıdkî, Cemîle, Habîbe, Zeyneb, Sırrî, Şeref, Safvet, Tûtî, Âişe Hubbî, Aliye, Fâtıma Servet, Fâtıma Nigâr, Ferîde, Fıtnat Zübeyde, Fıtnat (Hazinedârzâde), İffet, Leylâ (Moralızâde), Leylâ (Saz), Mihrünnisâ, Mihrî, Nesîbâ Tevfîka, Nakîye, Nüzhet, Seher.

Kendilerinden bahsedilen ve şiirlerinden örnekler verilen kadın şairlerimiz, 15.asırdan itibaren eserin yazılış ve basılış tarihine, yani 1311/1892-1893 yılına kadar kronolojik olarak sıralandığında ortaya şöyle bir tablo çıkıyor:

15. Asır: 1. Zeyneb Hâtun (ö. 879/1474),

16. Asır: 2. Mihrî Hâtun (ö.917'den sonra/1512'den sonra),

3. Tûtî Kadın (16.asır, Kanunî zamanı),

* Celâl Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
MANİSA.

¹ Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şâir Hanımlarımız*, İstanbul, Matbaa-i Safâ ve Enver, 1311/1892-93, 69 s.

4. ÂiŖe Hubbî Kadın (ö. 998/1590),
17-18. Asır: 5. Emetullah Sıdkî Hâtun (ö. 1115/1703),
6. Ânî Fâtıma Hâtun (ö. 1122/1710),
7. Fıtnat Hanım (ö. 1194/1780),
19. Asır: 8. Safvet Nesîbe Hanım (ö. 1253/1837),
9. Nesîbâ Tefvika Hanım (ö.1260/1844),
10. Leylâ Hanım (ö.1264/1847),
11. Ŗeref Hanım (1224-1277/1809-1860-1),
12. Sırrî Râhile Hanım (1230-1294/1814-1877),
13. Hatîce Nakîye Hanım (1261-1316/1846-1898),
14. Seher Hanım (1311/1893'ten sonra),
15. Bahârzâde Ferîde Hanım (1253-1321/1837-1903),
16. Habîbe Hanım (1262-1308/1845-1890),
17. Fâtıma Servet Hanım (ö.1308/1890'dan sonra),
18. Fıtnat Hanım (Hazînedarzâde,1258-1327/1842-1909),
19. İffet Hanım (1271-1331/1854-1912),
20. Fâtıma Nigâr Hanım (1273-1336/1856-1.4.1918),
21. Cemîle Hanım (ö.1311/1893'ten sonra),
22. Nüzhet Hanım (ö.1344/1925),
23. Leylâ [Saz] Hanım, (1840-1936),
24. Fatma Aliye Hanım (1862-1936),
25. Abdülhak Mihrünnisâ Hanım (1864-1943).

Görüldüğü gibi, bunların üçte ikisi yazarın çağdaşı, yani 19 ve 20. asır şaireleridir. Çünkü 15-19. asırlar arasında yaşamış kadın şairlerimizle ilgili olarak biyografik kaynaklarımızda ancak çok sınırlı ölçüde bilgi bulmak mümkündür. Tezkireleri dolduran binlerce şair arasında kadın olanların sayısı, ancak 25-50 civarındadır. Fakat 19. asırda cemiyet ve kültür hayatında önceki yüzyıllara göre daha fazla yer almaları, mekteplerde okuma imkânlarının yaygınlaşması, kadınların edebiyat ve “matbuat” dünyasına girmelerini de netice vermiş, böylece “şaire ve muharrire”lerimizin sayısı artmıştır.

Kitapta tanıtılan şairlerin ortak vasfı, hayat hikâyelerinden ve eserlerinden anlaşıldığına göre, kadın olmak ve aruz ölçüsüyle Türkçe şiirler yazmış bulunmaktır. Ayrıca bu şairelerin çoğunun paşa, şeyhülislâm, vali, kadı, kazasker gibi ileri gelen Osmanlı devlet adamlarının kızı, hanımı veya annesi olduğu dikkat çekmektedir. Yazar herhâlde kadın şairlerimizin sayısını kabarık göstermek için, Fatma Aliyye Hanım gibi şairliğinden çok mensur eserleriyle tanınmış yahut kendisini hicveden Bâkî'ye bir mısra veya beyitle cevap verdiği nakledilen Tûtî Hanım misâli, "şiir" adına sadece bir beyti, birkaç manzumesi bilinen kişileri de biyografik antolojisine dahil etmiş; fakat aruz veya hece ölçüsüyle şiirler yazdığı bilinen bazı hanım şairlerimizi eserine almayı ihmal etmiştir. Bunun sebepleri, biyografik kaynaklarımızda şairelerin bazısına dair bilgi bulunmaması veya mevcut bilginin fark edilemeyeşidir. Meselâ Kafzâde Fâizî (ö.1031/1622)'nin "Zübdetü'l-eş'âr" adlı güldeste (antoloji) tarzındaki tezkiresinde beş yüz şair ve on dört şairenin şiirlerinden seçmeler bulunduğu² hâlde, hayatları hakkında pek az bilgi verildiği için, ancak Hubbî ve Mihrî Hâtun gibi birkaçının kadın olduğu bilinmektedir.

Şâir Hanımlarımız'da sadece "Şîrîn-i Dihlevî" veya "Şîrîn-i Gûrî" mahlasıyla Türkçe, Farsça şiirler yazan, hatta Türkçe bir divanı bulunduğu söylenen Sultan Râziye (hakimiyet tarihi: 633-637/1236-1240)³, Kanunî'nin oğlu Şehzade Mustafa (ö.960/1553) için mersiye yazanlardan Nisâî⁴, Sultan 4. Mehmed (saltanatı: 1058-1099/1648-

² *Keşfü'z-zunûn*, II, 950. *Osmanlı Müellifleri*, II, 386.

³ Salim Cöğçe, "İlk Kadın Şairimiz Sultan Raziye'nin (1236-1240) Hayatı ve Şahsiyeti", İnönü Üniversitesi Prof. Dr. Osman Nedim Tuna Armağanı, Malatya 1989, s.33.

⁴ Nisâyî hk. bilgi için bk. Mehmed Çavuşoğlu, "16.Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyî", İÜ Ed. Fak. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1978, S.IX, s. 405-416. Mehmed Çavuşoğlu, "Şehzâde Mustafa Mersiyeleri", İÜ Ed. Fak. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1981-82, S.12, s.641-686.

1687)'in kadınlarından Afife Sultan⁵, Mevlevî şaire Fâtıma Hanım (18. asır)⁶, bu eserde kendisinden bahsedilen Emetullah Sıdkî Hanım'ın kardeşi Fâtıma Fâize Hanım (ö.1177/1763)⁷ gibi 19. Yüzyıldan önce yaşamış bazı kadın şairler ihmal edilmemiş, aynı zamanda Bursalı Haraccızâde Emetullah Hanım(19.asrın ilk yarısı)⁸, Hayran Hanım (1205-1277/1790-1860), Diyarbakırlı Zemzemü'l-hâssa Hanım(1177-1270/1763-1853)⁹, Kilisli Fasiha Hanım (1225-1280/1810-11-1863-64)¹⁰, Hatice İffet Hanım (ö.1277/1860)¹¹, Mâide Hasîbe Hanım (1255-1299/1839-1881)¹², Natevan Hurşid Bânû (1246-1315/1832-1897)¹³, Sultan II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan (1242-1316/1826-1899)¹⁴, Makbûle Leman Hanım (1282-1316/1865-

⁵ Afife Sultan'ın 4. Mehmed'in ağzından (hece ölçüsüyle) söylediği manzume hk. bilgi için: Fuad Köprülü, *Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 27, s.129-134. Ayrıca, Banarlı, *RTET*, II, 653, 703, 990).

⁶ Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mısır, 1283/1866, I, 260, 261. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983, s.280-281).

⁷ Fâize Hanım hk. *Râmiz ve Adâb-ı Zurafa'sı*, (nşr. Sadık Erdem), Ankara, 1994, s. 237. *Sicill-i Osmânî*, III, 225 ve IV, 3. *Osmanlı Müellifleri*, II, 286. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 740, nr. 3124.

⁸ Haraccızâde Emetullah hk. *Meşâhirü'n-nisâ*, I, s.45-46. *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1038.

⁹ Zemzemü'l-hâssa hk. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-i Âmid*, Matbaa-i Âmidî, 1327-28/1909-10, s.421.

¹⁰ Av. Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1932, s.190-193.

¹¹ Hatice İffet hk. bilgi için: *Tezkire-i Âmid*, 71. *Osmanlı Müellifleri*, II, 328. *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 16, s.329. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 681. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 61.

¹² Mâide Hanım hk. bilgi: İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s.900-903. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 62-63.

¹³ Yavuz Akpınar, "Hurşid Bânû Nâtevan", *DİA*, XVIII.,396-397.

¹⁴ Âdile Sultan hk. bilgi: *Osmanlı Müellifleri*, II, 335, İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 32. Gazâlî, *İrmak*, yıl:1, Sayı:15, Balıkesir, 1 Teşrin-i Sâni 1928. Ergun, *Türk Şairleri*, I, s. 7-8. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 68. Banarlı, *RTET*, II, s. 841-842. *Âdile Sultan Divanı*, (haz. Hikmet Özdemir), Ankara 1996.

1898)¹⁵, Bursalı Zâik Mehmed Emîn Efendi(ö.1269/1852)'nin kızı Şerîfe Zibâ (1234-1319/1818-1902)¹⁶, Derviş Paşa kızı Münîre Hanım (1241?-1321/1825?-1903)¹⁷, Fatma Sâniye Hanım (1252-1323/1836-1905)¹⁸, Fâtıma Kâmile Hanım (1255-1339/1839-1921)¹⁹... gibi yazarın kendi çağında yaşayan bazı şairelerden de bahsedilmemiştir. 19. asrın ikinci yarısından itibaren kadınlarla ilgili neşriyat yapan *Terakkî, Muhadderât, Âyîne, Vakit, Âile, İnsâniyet, Hanımlar, Şükûfezâr, Mürüvvet, Parça Bohçası, Hanımlara Mahsus Gazete*...gibi gazete ve mecmualar tarandığında, hanım şairlerimizin sayısının daha da artacağı muhakkaktır.

"Şâir Hanımlarımız"ın kapağındaki kitaplık resminde görülen şu eserlerin yazarın faydalandığı kaynaklardan bir kısmı olduğu anlaşılıyor:

Âşık Çelebi (*Meşâirü's-şuârâ*), Kınalı-zâde (Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-suarâ*), Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn...*), Mirzazâde (*Sâlîm Tezkiresi*), Tezkire-i Fatîn (*Hâtimetü'l-eş'âr*), (Mehmed Tevfik) *Kâfile-i Şu'arâ*, (Mehmed Zihnî) *Meşâhirü'n-nisâ*, (Şemseddin Sâmi) *Kâmûsü'l-a'lâm*, (Muallim Nâci) *Esâmî*.

¹⁵ Makhbûle Leman Hanım hk. bilgi: *Osmanlı Müellifleri*, II, 426. Gazâlî, *Irmak*, yıl:1, Sayı: 4, Balıkesir, 1 Nisan 1928. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 904-906. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 108-125. Sema Uğurcan, "Makhbule Leman Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fak. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 1990, s.331-409.

¹⁶ Şerîfe Zibâ Hanım hk. bilgi: *Osmanlı Müellifleri*, II, 179. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 2006. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.77.

¹⁷ Münîre Hanım hk. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 1016-18. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.78.

¹⁸ Fatma Sâniye Hanım hk. bilgi: *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.82-83.

¹⁹ Fâtıma Kâmile Hanım hk. bilgi: *Osmanlı Müellifleri*, II, 404. İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhîri*, İstanbul 1341/1922, s.82. Gazâlî, *Irmak* (15 günde bir çıkan edebî, ilmî mecmua), yıl:1, Sayı:1, Balıkesir, 15 Şubat 1928. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 800. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 91. Zekeriya Özdemir, *Balıkesir Bölgesinde Millî Mücadele Önderleri*, Balıkesir, 1998, s.145-146.

İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın haklı olarak ifade ettiği gibi, gerek *Kâmûsü'l-a'lâm*, *Sicill-i Osmânî*, *Esâmî* ve benzeri eserlerden, gerekse Muhtar Bey'in *Şâir Hanımlarımız*'dan meşhur kişiler hakkında yeterli bilgi almak mümkün değildir.²⁰ Çünkü bu eserlerde tanınmış kişilerin hayat ve eserlerine dair bilgiler eksik ve sınırlıdır. Ayrıca, Ahmed Muhtar Bey'in kendi çağında yaşamış şairelere dair verdiği bilgiler *Fatin Tezkiresi*, *Meşâhirü'n-nisâ*, *Kâmûsü'l-a'lâm* gibi kaynaklardaki malûmatın ufak tefek farklarla nakil ve tekrarından ibarettir. Onun anılan kaynaklarından nasıl faydalandığını göstermek için bir örnek verelim: Ânî Fâtıma Hatun:

“İstanbul edîbelerindendir. Âl-i Hasan Cân'dan, ya'nî sâhib-i *Tâcü't-tevârîh* Hoca Sa'deddîn Hasan Cânî neslinden bir şâire-i ma'rûfe olup sâ'ik-ı kader kendisine Emîr Ağa nâmında bir zâtı şevher kılmış ve andan hâsıl olan Emîr Ağa-zâde vâlidesi cihetiyle zâdegân-ı ilmiyyeden addolunarak mülâzemet kabûl buyurulup ibtidâ müderris ve sonra kat'-ı merâtib-i mu'tâde ile Yenişehir kadısı oldukda vâlidesini birlikde götürdüğünden Ânî Hatun 1122 târîhinde Yenişehir'de vefât itmiştir. Tezâkir-i şu'arâda bu vechile muharrer ve kendisinin müretteb divân-ı şî'ri olduğu musattar olup âsâr-ı nazmından yalnız bir kıt'a nakl olunmaktadır ki o da tezâkir ashâbının biri birinden tedâvül ve tevârüs iderek buraya dahi geçmiştir...” (Mehmed Zihnî, *Meşâhirü'n-nisâ*, I, 15).

“*Tâcü't-tevârîh* sâhibi Hoca Sa'deddîn Efendi sülâlesinden bir şâiredir. Zevci Emîr Ağa nâmında birisi idi. Andan vücûda gelen Emîr Ağa-zâde vâlidesi tarafından ilmiyye zâdegânı sırasına girerek kat'-ı merâtib-i mu'tâde ile Yenişehir kadısı olunca vâlidesini birlikde götürdüğünden Ânî 1122'de orada vefât itmiştir. Müşârun ileyhânın şî'ri şöretiyle pek de mütenâsib değildir. Mîrzâzâde Sâlim Efendi tezkiresine bakılsa, divân-ı Ânî hakkında şâir Sırrî-i Üsküdârî

²⁰ İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 4,5.

tarafından icrâ edilmiş fâhiş bir latîfe görülür.”(Muallim Nâcî, *Esâmî*, s.7). krş.

Ahmed Muhtar Bey bu bilgileri naklettikten sonra: “*Tezkire-i Şuarâ*’da müretteb dîvânı olduğu muharrer ise de şu nazmından başka âsârına muvaffak olunamadı” diyerek Ânî’nin iki beytini şiirleri için örnek gösteriyor.(s.9-10). Hâlbuki *Sâlim Tezkiresi*’nde Ânî’nin Zeyneb Hatun’dan üstünlüğüne delil olarak “kaldı” redifli bir gazeli daha kaydedilmiştir.

Bütün eksikliklerine rağmen Ahmet Muhtar Bey’in kitapçığının "hanım şairlerimiz"e dair dağınık bilgileri bir araya getiren ilk eserlerden olması sebebiyle kültür ve edebiyatımıza küçük de olsa bir hizmette bulunduğu söylenebilir. Verdiği bilgiler ne kadar sınırlı ve yetersiz olsa da, “*Şâir Hanımlarımız*”, 19. asırda ve ondan önceki yüzyıllarda yaşamış kadın şairlerimiz konusunda araştırma yapanların görme gereği duyacakları eserlerden biridir. Nitekim “*Osmanlı Müellifleri*” yazarı Bursalı Mehmed Tâhir Bey’in bazı kadın şairlerimize dair bilgi verirken, (III, 191’de) kaynakları arasında saydığı bu eserden faydalandığı görülür. İskoçyalı şarkiyatçı Gibb (1857-1901)²¹, Murat Uraz²², İsmail Ünver²³, Ömer Faruk Akün²⁴ ve daha başka araştırmacılar da kadın şairlerimizden bahsederken Ahmed Muhtar’ın bahis konusu ettiğimiz eserine atıfta bulunmuşlardır.

Yüz küsur yıl öncesinin imkânlarıyla hazırlanan bu eserin bugün için bazı eksikliklerinin bulunmasını tabîî saymak gerekir. Zamanımızda yaygın olarak kullanılan haberleşme ve ulaşım vasıtalarının 19. asır sonunda günümüzdeki seviyede olmadığı

²¹ Gibb, *HOP*, III, 171, IV, 151, 349.

²² *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 64, 66, 67, 72.

²³ İsmail Ünver, “Leylâ Hanım”, *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1988, VIII, s.141, a.mlf. “Şeref Hanım”, a.g.e. s. 149.

²⁴ Ömer Faruk Akün, “Fitnat Hanım”, *DİA*, XIII, s. 46.

düşünülürse, eserinin noksanlıkları konusunda yazarı bir dereceye kadar mazur görmek mümkündür. Onun tanıtmaya çalıştığı kadın şairlerimizin bütünü veya bir kısmına dair 20. yüzyılda hem üniversitelerimizde bitirme, yüksek lisans veya doktora tezi seviyesinde çeşitli çalışmaların, hem de üniversite dışında yayınların yapıldığı biliniyor. Biz “Şâir Hanımlarımız”ı yeni harflerle yayımlarken, aynı konuda daha geniş araştırma yapacaklara başlangıç olmak üzere bu eserin kaynaklarını ve ondan sonraki çalışmalarını tesbit edebildiğimiz kadarıyla kaydettik.

Bu gibi incelemelerin hem kadın sanatkarların eserlerinde kendi fizyolojik ve psikolojik özelliklerini, hayat, tabiat, güzellik, aşk, evlilik, din, tasavvuf, ülke idaresi, çocuk terbiyesi, ayrılık, hastalık, yaşlılık, ölüm konularına dair duygulanış ve düşüncelerini, hem de onların yaşayış, karakter ve eserleri hakkında bilgi veren biyografî yazarlarının anlayışlarını yansıtmaları bakımından faydalı olacağına inanıyoruz.

Eseri Yeni Harflere Çevirirken Takip Ettiğimiz Yol:

1. Eseri yeni harflere çevirirken kadın şairlerimize dair eski ve yeni belli başlı biyografik kaynakları dipnotlarda köşeli parantez içinde kaydetmeyi faydalı gördük. Konuyla ilgili daha tafsilâtlı araştırma yapacak olanlar için bu bibliyografyanın yardımcı olması hedeflenmiştir. Verilen kaynakların yardımıyla burada yazılmayan diğer eserlere de ulaşmak mümkündür.

2. 19. yüzyılda yazılmış eserler harf değişikliğinden sonra yeni harflere çevrilerek yayımlanırken transkripsiyon sisteminin kullanılmasına gerek görülmediği ve bu eserde tanıtılan kadın şairlerin çoğu da o asırda yaşamış olduğu için, transkripsiyon işaretlerini kullanmadık.

3. Aruz ölçüsüyle yazılan manzumelerin kalıplarını, şairelerin hayat ve eserleriyle ilgili olarak gerekli gördüğümüz bazı açıklamaları [ ] işareti içinde kaydettik.

4. Hicrî veya Rûmî tarihlerin milâdî karşılıklarını ilâve etmeyi, baskı hatalarını düzeltmeyi de uygun bulduk.

BİBLİYOGRAFYA KISALTMALARI

Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*: Ahmed Rif'at, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, I-VII, İstanbul, 1299-1300/1882-83.

Âlî: Âlî, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz.Dr. Mustafa İsen), Ankara 1994.

Ali Emîrî, *Tezkire*: Ali Emîrî, *Esâmî-i Şuarâ-yı Âmid*, Millet Ktp. Ali Emîrî, 781/1.

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*: Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi* (nşr. G. Meredith-Owens) London 1971.

Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*: Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I-II, İstanbul, 1281/1865.

Banarlı, *RTET*: Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, İstanbul, 1971-79.

Beyânî, *Tezkire*: Beyânî Mustafa bin Cârullah, *Tezkiretü's-şuarâ*, (nşr. Dr. İbrahim Kutluk), Ankara 1997.

DİA: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988-

Ergun, *Türk Şairleri*: Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, I-III, İstanbul 1936-45.

Eslâf: Fâik Reşad, *Eslâf*, I-II, İstanbul, 1311-1312/1893-94.

Esâmî: Muallim Naci, *Esâmî*, İstanbul 1308/1890.

Fatîm, *Tezkire*: Fatîm Davud, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eş'ar*, İstanbul 1271/1855.

Gibb, HOP: E.J.W. Gibb, *A History of the Ottoman Poetry*, I-VI, London, 1900-1909.

Kınalızâde, Tezkire: Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, I-II, (nşr. Dr. İbrahim Kutluk), Ankara 1989.

Hediyetü'l-ârifîn: Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, I (nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemal), II (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951-55.

İbnülemin, Son Asır Türk Şairleri: İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, (3.bs.) İstanbul 1988.

Îzâhu'l-meknûn: Bağdatlı İsmâil Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, I-II, (nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya) İstanbul, 1945-47.

Kadın Şair ve Muharrirlerimiz: Murat Uraz, *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul, 1941.

Kâfile-i Şu'arâ: Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, İstanbul 1290/1873.

Kafzâde: Kaf-zâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3723.

Kâmûsü'l-a'lâm: Şemseddin Sâmi, *Kâmûsü'l-a'lâm*, I-VI, İstanbul 1306-16/1888-99.

Keşfü'z-zunûn: Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya) I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.

Latîfî, Tezkire: Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, (nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul, 1314/1896.

Mecelletü'n-nisâb: Süleyman Sâdeddin Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr.628.

Mecma-ı Şuarâ: Mehmed Sirâceddin, *Mecma-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, İstanbul, 1325/1908.

Meşâhirü'n-nisâ: Mehmed Zihnî, *Meşâhirü'n-nisâ*, I-II, İstanbul 1294-95/1877-78.

Müstakimzâde, Tuhfe: Süleyman Sâdeddin Müstakimzâde, *Tuhfe-i-Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal) İstanbul 1928.

Osmanlı Müellifleri: Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul, 1333-42/1914-1923.

Osmanlı Şairleri: Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, (haz. Doç. Dr. Cemal Kurnaz) İstanbul 1995.

Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Cemâleddin Mehmed, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, İstanbul, 1314/1896.

Sâlim, Tezkire: Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, İstanbul, 1315/1897.

Safâyî: *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp. Velîyüddin Efendi, 2585.

Sehî, Tezkire: Edirneli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, (nşr. Mehmed Şükrü), 1325/1907.

Sicill-i Osmanî: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul, 1308-15/1891-1898.

Şeyhî, Vekâiyü'l-fuzalâ: Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiyü'l-fuzalâ* (nşr. Abdülkadir Özcan) I-III, İstanbul 1989.

Tuhfe-i Nâilî: İnehân-zâde Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, 1949.

TYDK: *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, I-IV, İstanbul 1947-76.

(s.3) Mukaddime

Âgûş-ı ulviyyetinde bir çok e'âzım perverde eden asr-ı ma'rifet-hasr-ı hazret-i tâcdârînin aktâr ve aksâ-yı şark ve garba kadar intişâr ve in'itâf eden şa'sa'a-i kemâlâtından bahse hâcet göremem. Çünkü pek yakın bir zamâna gelinceye kadar eydî-i havâss-ı zükûra bile nâdiren sığınan hâme-i edebin, bugün birçok hanımlarımızın (4) dest-i mahâret-peyvestlerine geçmesi terakkiyât-ı asriyye için bir mikyâs-ı mükemmeldir.

İnsan hazîne-i fitratdan nasîbi olan kemâlât ve terakkiyâtı ta'kîb ve istihsâl-i emel hasîsasiyle mütehallik olduğu hâlde, yine bir sâik ve vesâit-i ma'neviyyeye muhtâcdır ki işte "Osmanlı" unvân-ı mefharet-nişânı altında müctemi' olan bahtiyarlar için velî-ni'met-i bî-minnetimiz efendimiz gibi bir sâik-i celîlü'l-kadre mazhariyyet ve o şehen-şeh-i ma'rifet-penâhın inâyât ve avâtıfı olan bu kadar mekâtib ve medârise mâlikiyet o ihtiyacı ber-teraf ettiği cihetle şeh-râh-ı terakkîde bizim de (5) ba'zı akvâm-ı fâzıla ile hem-râh olacağımıza şübhe yoktur.

Ne hâcet? Benim gibi bir âcizin fikdân-ı iktidârına bakmaksızın kâfile-i erbâb-ı kaleme karışmak istemesi de terakkî, heves ve hüsnün (hissinin) ne derecelere kadar münteşir olduğuna delâlet etmez mi? Vâkîâ henüz nakd-i vaktini münhasıran müstefîd olmağa sarf etmesi lâzım gelen bu abd-i kem-bizâ'anın vehleten müfîd olmak sevdâsına düşmesi had-nâ-şinâsâne bir hareket ise de, ne çâre ki, şu hâl agleb-i kavî olan hissiyât-ı vicdâniyyeme mağlûbiyetden inbi'âs ettiği cihetle (6) sâir hatîât-ı vâkıatla berâber mazhar-ı afv olacağına ümidvârım. Şöyle ki:

Bugün e'âzım-ı eslâfımızın tercüme-i hâl ve âsâr-ı pür-kemâllerine dâir vaktiyle yazılmış kütüb ve resâil-i müteaddide ile kütüphânemiz bi-hakkın zînetdâr olduğu hâlde şu zamân-ı feyz-iktirânı idrâk ile mübâhî olan ba'zı meşâhirin ve husûsiyle her biri birer müekkil-i edeb ve dehâ unvânına isbât-ı istihkâk eden bir çok edîbe ve şâirelerimizin ta'rîf-i hüviyyetlerini mutazammın bir eser bulunmaması epeyce müddetden beri fikr-i kâsırânemi işgâl (7) eylemesiyle o yolda şu risâleyi tertîb ve cem'e ve "*Şâir Hanımlarımız*" nâmı altında tab'a cür'et eyledim.

Fî 5 Teşrîn-i Evvel sene 308 [17 Ekim 1892] Kilyos,
Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar.

(s.9) *ŞÂİR HANIMLARIMIZ*

ÂNÎ [Fâtıma Hâtun]

Fâtıma Hâtun, fuzalâ-yı be-nâmdan sâhib-i *Tâcü't-tevârîh* meşhûr Hoca Sa'deddîn Efendi'nin neslinden buldukları hâlde hasbe'l-kader Emîr Ağa nâmında birisi tarafından tezevvüc olunmuştur.

Mûmâ ileyhın mahdûmu vâlide-i edîbesi sâyesinde ilmiyye zâdegânından addolunmakla ba'de't-tahsîl bâb-ı meşîhata ikinci defa olarak nâilîyetlerinde Yenişehir kadısı olmuştur. Vâlidesi ise bu esnâda ziyâdesiyle ihtiyar bulunmakla evlâdına ihtiyâcı tabî (10) olduğundan şehr-i mezkûra birlikde azîmet etmiş ve 1122/1710 târihinde orada vefât etmiştir. (Rahmetu'llâhi aleyhâ).

Tezkire-i Şuarâ'da müretteb dîvânı olduğu muharrer ise de şu nazmından başka âsârına muvaffak olunamadı:

[Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün]
Hayâl-i ârızınla dîde sahn-ı gülsitânımdır
Açılmış şerhalar sînemde nahl-i erguvânımdır
Ümîd-i vuslatın ey kaşları yâ sîneden geçmez
Hayâl-i tîr-i gammın Âniyâ hâtır-nişânımdır.²⁵

²⁵ Bu "Ânî" lafzı şuarâ-yı Osmâniyyeden üç zâtın ismine müsâdif olup "Zeyrekzâde", "Üsküdârî", "Tireli" demekle marûfdurlar. Bunlardan Zeyrekzâde 977/1569 senesinde terk-i hayât etmiş, diğerlerinin târîh-i vefât-ı meçhûl bulunmuştur. [Ânî (ö.1122/1710) hk. fazla bilgi için: Sâlim, *Tezkire*, s.152-156. Safâyî, s. 230. Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, II-III, s.460-461. Müstakimzâde, *Tuhfe*, s.363. *Mecelletü'n-nisâb*, 121. *Kâfile-i Şu'arâ*, s.31. *Meşâhiriü'n-nisâ*, I, 15. *Esâmî*, s.7. *Sicill-i Osmânî*, I, 442. *Mecma-ı Şuarâ*, s.150. Gibb, *HOP*, IV, 150. *Osmanlı Müellifleri*, II, 70, I, 189. *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 30 Haziran 1335, yıl 2, sayı 16, s.326. *Îzâhu'l-meknûn*, I, 484. Gazâlî, *Irmak*, yıl:1, Sayı:5, Balıkesir, 15 Nisan 1928. Ergun, *Türk Şairleri*, I, 52, 53. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 30-31. *Tuhfe-i Nâilî*, I, 76, nr.277].

EMETULLAH [Sıdkî]

Sultan Mehmed-i Râbi' devri ulemâsından (11) Kâmetî-zâde Kazasker Mehmed Efendi'nin kerîmesidir. Kendileri kütüphâne-i maârifi âsâr-ı müteaddide-i ber-güzîdeleriyle tezyîn eden Osmanlı şâirelerinin birincilerinden olup müretteb dîvânı dahi vardır. Şiirde "Sıdkî" tahallus ederdî. Mûmâ ileyhâ 1115/1703 senesinde terk-i hayât etmekle Emîr Buhârî civârındaki pederinin merkadi yanına defn olup muâsırînden birisi *صديقي فاضل* (Sıdkî Fâzıl) cümlesini vefâtına târih düşürmüştür. Pederinin vefâtına dâir söylediği:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

[.....]

"Kâmetî-zâde dirîg eyleyicek 'azm-i cinân

Agladı anun içün mâtem idüp ins ile cân [.....]

Didi târih-i vefâtını kızı Sıdkî anun

Kâmetî-zâde'ye a'lâ-yı İrem ola mekân." 1089/1678.

قامتي زادهيه اعلاي ارم اوله مكان

(s.12) târihiyle kıt'a-i âtî nümûne-i ikidârı olarak derc olundu:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Hafta geçmez kûyına mihmân iden sensin beni

Belki her şeb subha dek nâlân iden sensin beni

Dest-i tedbîrle çâk olsun mu dâmân-ı firâk

Âfitâb-ı hüsnüne hayrân iden sensin beni.²⁶

²⁶ [Sıdkî Emetullah Hanım hk. bilgi: Sâlim, *Tezkire*, s. 426, 427. Safâyî, s.230. Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II-III, 80, 467-468. *Kâfile-i Şu'arâ*, s.48. *Meşâhirü'n-nisâ*, I, 45, 350. *Sicill-i Osmanî*, III, 225. *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, s.1038, IV, 2945. Gibb, *HOP*, IV, 150. *Mecma-ı Şuarâ*, s.40. *Îzâhu'l-meknûn*, I, 513. *Osmanlı Müellifleri*, II, 285, 286. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 29. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 553, nr. 2334].

CEMİLE HANIM

El-yevm Kırşehir mutasarrıfı saâdetlü Emîn Beğefendi hazretlerinin birâder-i âfileri Saîd Efendi'nin kerîme-i iffet-vesîmeleri Cemîle Hanım'dır. Kendilerinin derece-i iktidârını *Tercümân-ı Hakikat* gazetesiyle neşredilmiş olan makâlât-ı müteaddide ve nefsesi isbâta kâfidir. Hele geçen sene nisvân-ı İslâm hakkında mezkûr gazeteye yazmış olduğu bir bend-i mühim Beyrut'da Arabiyyü'l-ibâre olarak neşrolunan "*Lisâni'l-hâl*" nâm gazete (13) tarafından aynen tercüme olunarak fevkalâde bir sûrette alkışlanmış ve mûmâ ileyhânın açmış olduğu şu bahs-i mühim Londra, Tunus ve Beyrut ve bilâd-ı sâireye aksederek bir çok gazetelerde mevzû-i bahs ü makâl olmuş ve nisvân-ı İslâm beyninde böyle bir muhazzire-i fâzılanın vücûdu mezkûr gazeteler tarafından makâm-ı taaccüb ve tahsînde ber-âverde-i zebân-ı medh ü senâ kılınmıştır.

Kendilerinin henüz tab' olunmamış, edebiyâtdan ve hikemiyyâtdan bâhis birkaç eseri olduğu işidilmiştir ki, bunların biri manzûm olmadığına bakılır ise mûmâ ileyhânın şiiire merakları olmadığı tebeyyün eder. Bu hâlde kendilerine "şâire" nâmını vermekden ziyâde bir muharrire-i fâzıla demek daha münâsibdir. Binâen aleyh ber-vech-i âtî derc etdiğimiz şu iki kıt'a zâde-i tab'-i edîbâneleridir. (14)

Bir Kıt'-i Arabiyyeden Muktebesdir:
[Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün]
Her hâlet olup hayâle müncer
Bir yâdı kalur cihânda ancak
Lâyık değil itimâd kılmak
Eşyâ oluyor zevâle müncer.

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]
Anlaşılmaz hikmet-i Rabb-i Kadîr
Anı derk eyliyemez ferd-i basîr
Sâni‘in kudretine san‘atına
Hâşa li‘llâh kim ola şey’-i nazîr.²⁷

HABİBE

Meşhur Hersekli Ali Paşa'nın kerîmesi Habîbe Hanım'dır. 1262/1845 senesinde Hersek'de tevellüd edip (15) ba‘dehu Dersaâdet'e gelmiş ve ketebeden Mehmed Efendi nâmında bir zât tarafından tezevvüc olunmuştur. Tertîb-i dîvâna muvaffak olmuş idi. Bir gazelinde:

[Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün]
“Cigerde tûg-ı gamzen zahmı varken atma peykânın
Yeter ey kaşı yay artık yeter depretme müjgânın [.....]
Habîbe bî-devâ derdden halâs olmak da müşkildir
Ümîd etmez esîr-i derd olanlar gayrı dermânın” demiştir.²⁸

ZEYNEB

Ebü'l-feth ve'l-megâzî Sultân Mehmed Hân-ı Gâzî hazretlerinin zamânında bulunmuştur. Kendüleri ya Kastamonulu erbâb-ı sanattan birisinin kızı veya Amasyalı bir kadının kerîmesidir.²⁹ (16) Tertîb ettiği dîvânını Cennet-mekân sultân-ı

²⁷ [Cemile Hanım hk. *Şâir Hanımlarımız* yazarının verdiği bu bilgi *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 66'da kısaltılarak nakledilmiştir].

²⁸ [Habîbe Hanım (1262-1308/1845-1890) hk.bilgi: *Osmanlı Müellifleri*, II, 149. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 465. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 60. *Tuhfe-i Nâîlî*, I, 188, nr.763].

²⁹ Tezkirelerde bu cihet muhtelifün fihâdır. [Zeyneb Hâtun (ö.879/1474) hk. bilgi: *Sehî*, *Tezkire*, s.122. *Latîfî*, *Tezkire*, s.178,179. *Âşık Çelebi*, *Meşâirü's-suâra*, 83 b. *Kmalizâde*, *Tezkire*, I, 435, 436. *Beyânî*, *Tezkire*, s.112. *Âlî*, s.137. *Keşfü'z-*

müşârün ileyhâ hazretlerine takdîm etmiş ve zîrdeki gazelinden müstebân olacağı üzere eş'ârı gâyet belîğ ve latîf bulunmuşdur:

[Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]
Keşf it nikâbunı yiri gögi münevver it
Bu âlem-i anâsır-ı firdevs-i enver it
Debret lebüni cûşa getir havz-ı Kevser'i
Anber saçunı çözü bu cihânı muattar it
Hattun berât yazdı sabâya didi ki tîz
Var milket-i Hitâ ile Çîn'i musahhar it
Âb-ı hayât olmayıcak kısmet ey gönül
Bin yıl gerekse Hızr ile seyr-i Sikender it
Zeyneb ko meyli zînet-i dünyâyâ zen gibi
Merdâne var sâde-dil ol terk-i zîver it.

Şu beyti dahi inde'l-üdebâ meşhûrdur:
[Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
Şehâ bu sûret-i zîbâ sana Hak'dan inâyetdür
Sanırsın Sûre-i Yûsuf cemâlünden bir âyetdür]
Senün hüsnün benim aşkım senin cevvrün benim sabrım
Cihânda dem-be-dem artar tükenmez bî-nihâyetdür.

(17) Fâtih Kütüphânesi'nin 4254 numarolu kitabında şu Fârisî beyit sâhibe-i tercümenin olarak gösterilmiştir:

زلف اکر نیست هوادر قد بالایت

همچومن سر پنجه رومی نهد اندر پایت

---

zunûn, I, 791. *Meşâhirü'n-nisâ*, I, 285. *Esâmî*, s.157. *Sicill-i Osmânî*, II, 436. *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2449. Gibb, *HOP*, II, 135-137. *Osmanlı Müellifleri*, II, 219, 220. Gazâlî, *Irmak*, yıl:1, Sayı:8, Balıkesir, 15 Haziran 1928. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 13-15. *Tuhfe-i Nâîlî*, I, 393, nr. 1625. Banarlı, *RTET*, I, 452-3].

SIRRI HANIM

1230 sene-i hicriyyesinde [m.1814] nefsi Diyârbekir'de tevellüd ve ulûm ve fûnûnu ba'de't-tahsîl Arab, Acem, Türk lisanlarına vukûf-ı tâm kesb etdikden sonra şiire heves etmişdir. Kendileri turuk-ı aliyyeye mensûb dervîşe bulunmağla Bağdad'da defîn-i hâk-i ıtır-nâk olan evliyâ'ullâhı ziyâret etmek için bilhassa şehr-i mezkûra da azîmet ettiği meşhûrdur. (18) Bu seyâhatden sonra vatanına ve anı müteâkib Dersaâdet'e gelmiş ve bir iki ay geçer geçmez müteveffâ Kâmil Paşa'nın taht-ı nikâhına girmiştir. Eş'ârı gâyet latîf olup şu manzûmesi dahi o cümleden bulunmuşdur:

[Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün]

[.....]

Bahârın rûz-ı nevrûz[un] duyup şâd olsa hep güller
Dirüp gîsûların tebrîke gelse bâğa sünbüller
Bu demde her taraftan nağme-sâz olsa şîrîn diller
Dil-i pür-derdimi gûş etse bülbül ney gibi inler
Benim gönlüm kızıl gül goncası-veş dopdolu kandır
Açılmak ihtiyâr etmez eger yüz bin bahâr olsa [.....]

Firâk [u] dûd-ı hasretidir çıkan kandîl-i cânımdan
Semâda kat-be-kat ebr-i bahâr olmuş dehânımdan
Göreydi hüznümü Ya'kûb firâr iderdi yanımdan
Dem-â-dem pür-rumûz eyler sadâ hep üstühânımdan
Benim gönlüm kızıl gül...(19) [.....]

Kazâ peykânına nâ-gâh ciger-pârem siper oldu
Nişâna uğradı takdîr-i Rabbânî yerin buldu

Açup per murg-ı rûhu bâğ-ı Firdevs'e revân oldu
Terahhum itmedi bu nâ-tüvânı yakdı yandırdı
Benim gönlüm kızıl gül... [.....]³⁰

ŞEREF HANIM

Şuarâ-yı ulemâdan meşhûr sâhib-i kütüphâne Şeyhülislâm Âşir Efendi neslinden Nebîl Beğ [ö.1235/1819]merhûmun kerîmesi Şeref Hanım olup 1224³¹ sene-i hicriyyesinde [m.1809-1810] tevellüd etmiş ve kendinden evvelki şâirâtdan ziyâde şiir söylemiş ve matbû olan dîvânında muharrer olduğu üzre bilhassa münâcât ve kasâidiyle tezyîn-i sahâif-i dîvân eylemiştir.³²

(s.20) Münâcâtın birisi şudur:
[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]
Yâ İlâhî değilim müstahak ihsân eyle
Kerem ü lutfunu hakkımda firâvân eyle
Na't ü mersiyye münâcât ü sitâyişlerimi
Sebeb-i mağfîret et zîver-i dîvân eyle
Anlayım nîk ü bedi hayr u şeri bilcümle

³⁰ [Sırrı Hanım(1230-1294/1814-1877) hk. bilgi için: *Dîvân-ı Sırrî*, Millet Ktp. nr. 202. *Meşâhîrî'n-nisâ*, I, 303. Ahmed Rifat, *Lûgat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, IV, 34. *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2561. Ali Emîrî, *Tezkire*, vr. 23. *Osmanlı Müellifleri*, II, 240. *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, yıl 2, sayı 16, s.329-31. Gazâlî, *Irmak*, yıl:1, Sayı:14, Balıkesir, 1 Teşrîn-i Evvel 1928. Sırrı İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 681,1088-89, 1732-33. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.53-59. *Tuhfe-i Nâilî*, I, 424, nr.1752. Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul, 1959, II, 27-35].

³¹ [*Şâir Hanımlarımız*'da Şeref Hanım'ın doğum yılı yanlışlıkla 1242 gösterilmiştir. Fatin Tezkiresi, *Esâmî* gibi kaynaklara dayanarak bu tarihi 1224 olarak düzelttik].

³² [*Dîvân-ı Şeref Hanım*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1284/1867. *Dîvân-ı Şeref Hanım*, (2. bs.), Şeyh Yahyâ Efendi Matbaası, İstanbul, 1292/1875. *Şeref Hanım Dîvanı*'nın bir yazma nüshası: İÜ Ktp. nr. T. 2808].

Bildirüp ilm-i ledünn sırrını irfân eyle
Cümle erbâb-ı kemâlin nazarından dilerim
Ne kadar var ise noksânımı pinhân eyle
Vezn ü ma'nâdan eger olsa da ârî Şeref'in
Şi'rini müntahab-ı Hazreti Hassân eyle.

Hele:

[Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]
'Eyâ şehen-şeh-i zî-kudret es-selâmü aleyk
Veyâ hazîne-i pür-hikmet es-selâmü aleyk (21)
Yaratdı zâtını Hak zât-ı pâkine mahbûb

Zihî kemâl zihî şöhet es-selâmü aleyk" diye başlayan na'ti pek güzeldir.³³

SAFVET HANIM

Beğlikçi Muhib Efendi merhûmun kerîmesi ve mevâlîden Rif'at Beğ nâmında bir zâtın zevcesi olup 1253/1837 senesinde vefât etmiştir. Şu gazel zâde-i tab'-ı şâirâneleridir:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]
Düşme derdim dahi bir derde gönül âh sana

³³ [Şeref Hanım hk. fazla bilgi için: Fatin, *Tezkire*, s.214. *Meşâhirü'n-nisâ*, I, Ahmed Rifat, *Lûgat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, IV, 138. *Sicill-i Osmânî*, III, 139, IV, 540. *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, s.59. *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2850. Gibb, *HOP*, IV, 349. *Esâmî*, s.183. *Lûgat-i Nâci*, s.498. *Îzâhu'l-meknûn*, I, 510. *Osmanlı Müellifleri*, II, 266, 267. *Gazâlî, İrmak*, yıl:1, Sayı:10, Balıkesir, 1 Ağustos 1928. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 48-54. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1810-15. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 482, nr. 2026. Banarlı, *RTET*, II, 840, 841. Yusuf Mardin, *Şair Şeref Hanım*, Ankara 1994].

Yine düşdün yeni bir aşka³⁴ kim eyvâh sana
Bağlayup zülfü ile bu gece muhkem tutdum
Eski dîvâne didi ey gönül ol mâh sana (22)
Nice bir râh-ı mecâza gideceksin yâ-hû
Bildire doğru yolu Hazreti Allâh sana
Dün görüp hâl-i diğèr-gûnumu itdin insâf
Gâlibâ etmiş eser âh-ı sehergâh sana
Safvetâ râz-ı dilin kimseye izhâr etme
Gün olur yardım eder bir dil-i âgâh sana.
Civâr-ı Hazreti Hâlid'de pederi makberesinde medfûndur.³⁵

TÛTÎ HANIM

Cennet-mekân Sultân Süleymân Hân hazretlerinin zamânında fesâhat ve belâgatiyle şöhet-şîâr bir şâire olup sultân-ı müşârün ileyhâ kendisini sâhib-i dîvân Bâkî Efendi'yle akdlerini tensîb buyurmuşlar idi. Bâkî Efendi'nin ehîbbâsından birinin: "Tebrîk ederiz (23), Tûtî'ye muvaffak oldunuz!.." gibi bir latîfesine şâir-i müşârün ileyhin: "Birâder Tûtî'yi o kadar uçurma, kargadır, karga!.." cevâbını bilvâsita haber alan Tûtî Hanım bilbedâhe:

"Bağteten olmuş iken Tûtî gurâba hem-nişîn
Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır"³⁶ demişdir.

³⁴ [Bu kelime Fatîn Tezkiresi'sinde "aşka", *Şâir Hanımlarımız*'da ise "derde" şeklindedir. Fatîn Tezkiresi'sindeki yazılışı daha uygun bularak "derde" tercih ettik].

³⁵ [Safvet Nesîbe Hanım hk. bilgi: Fatin, *Tezkire*, s. 240. *Esâmî*, s.192. *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2959. *Sicill-i Osmânî*, III, 229 ve IV, 98. *Osmanlı Müellifleri*, II, 287, 288. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1575, 2171. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 39. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 560, nr. 2372].

³⁶ [Bu beytin ilk mısraı Fâik Reşad Bey'in *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye*'sinde "Kahr-ı dehr ile olur bülbül gurâba hem-nişîn" şeklindedir. Muallim Naci'nin de bildirdiği gibi beyit bu şekliyle Nev'î'nindir. Tûtî Kadın bu beyti kendi maksadına hizmet ediyor diye değiştirmiş olabilir].

Tercüme-i hâline bundan ziyâde dest-res olunamadı. Binâenaleyh mahsûl-i tab'ı zâtîsi diye irâ'e olunan nâ-tamâm bir gazeli elimize geçdi ise de sûreti tezkirelerde görülememekle itimâd olunamayıp dercinden sarf-ı nazar olundu.³⁷ (24)

ÂİŞE HUBBÎ KADIN

Ya İstanbullu veyâ Amasyalı imişler. "Ak Şemseddîn" hazretlerinin³⁸ hafidlerinden Şemsî Çelebi'nin halîlesidir. Eş'âr-ı ceyyidesi ve hele "*Hûrşîd [ü] Cemşîd*" nâmiyle üç bin beyti mütecâviz manzûm eser-i ber-güzîdesi kemâl-i iktidârını pek güzel sûretde göstermektedir.³⁹

Zîrdeki gazel-i bî-bedele söylemiş olduğu nazîre cidden sezâvâr-ı takdîrdir.

³⁷ [Tûtî Hanım hk. bilgi: *Meşâhirü'n-nisâ*, I, 370. *Osmanlı Şairleri*, s.35. Gibb, *HOP*, III, 136-137. Fâik Reşad, *Târih-i Edebiyât-ı Osmaniye*, İstanbul, ts. s. 283. *Osmanlı Müellifleri*, II, 137 dipnot. Gazâlî, *Irmak*, yıl:1, Sayı:7, Balıkesir, 1 Haziran 1928. Ergun, *Türk Şairleri*, II, 705. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.28].

³⁸ Kibâr-ı evliyâu'llâhdan olup Cenâb-ı Eyyûb-ı Ensârî'nin merkadlerini bulan Ak Şemseddîn Şeyh bin Hamza'dır ki Hacı Bayrâm-ı Velî (kuddise sırruhu'l-âlf) hazretlerinin halîfelerinden idi. Vefâtı 862 [1457] târihine müsâdifdir. (Rahmetu'llâhi aleyh).

³⁹ [Âişe Hubbî Hâtun (ö.998/1590?) hk. fazla bilgi: Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 79-80, 185-186. Kmalzâde, *Tezkire*, I, 280-281, II, 1045. Âlf, s.301, 302, 318. Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, vr. 40. *Keşfü'z-zunûn*, I, s. 594. Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, s. 82-84. *Kâfile-i Şu'arâ*, s.131-132. *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 16-17. *Esâmî*, s.200. *Sicill-i Osmânî*, II, 110, IV, 127-128. *Eslâf*, I, 109-112. *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 1925. Gibb, *HOP*, III, 170-171, IV, 150. *Osmanlı Müellifleri*, II, 137, 475. Ergun, *Türk Şairleri*, II, 608-609. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.25-27. *Tuhfe-i Nâilî*, I, 186, nr.754. Dr. Necdet Öztürk, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-nâmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 1987, Sayı 50, s.9 vd. Müjgân Cunbur, "İmâdü'l-Cihâd ve XVI. Yüzyıl Kadın Şairlerinden Ayşe Hubbî Kadın", *IX. TTK Bildiriler* (1988), II, 901-913. Mustafa Uzun, "Hubbî", *DİA*, XVIII, 265-266].

(25) Gazel-i Meşhûr

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]

اقسمت الي الرب هو الحّي جليل

فرد احد قادر الله جميل

Hâlümi ne hâcet ki beyân ide zebânum

الدمع من العين علي الحال دليل

Elbetde bu hâlümünden o yârün haberi var

في القلب من القلب الي القلب سبيل

Âşık nice sağ ola çü senden ola ayru

العاشق من هجرك فان و علي

Hâşâ ki [Murâd] eyliye gayrilere meyli

قلبي لك من مهد الي اللحد يميل

Nazîre-i Hubbî Kadın

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]

فوضت الي الله هو الرب جليل

(26) حي صمد دام له الفضل جميل

Yok varlığını isbât için gayre tekellüf

العقل له يشهد والنقل دليل

Adl eylesün ol şeh ki bula Hakk'a takarrüb

الشرع شريف و الي الله سبيل

Aksa n'ola dil ârızun âbın görüp ey cân

الجنس الي الجنس كما قيل يميل

Bu nazm-ı şehe nice nazîre diye Hubbî

في الحزن مضى العمر هي الآن [علي]

ALİYYE

Sâhib-i *Târih* devletlü Cevdet Paşa hazretlerinin kerfme-i ismet-vesîmeleri Aliyye Hanım'dır. Kendilerinin ulûm-ı edebiyatda olan vukûf-ı tâmmesini "*Nisvân-ı İslâm*" ve "*Muhâdarât*" nâmlarıyla neşrolunan âsârı pek güzel irâe etmektedir. Bundan (27) akdem Fransa Akademi azasından George Ohnet'in meşhûr "*Volonté*" nâmındaki romanını "*Merâm*" unvânıyla lisân-ı Osmanî'ye tercüme edip "*Bir Kadın*" imzâ-yı mestûresi tahtında neşretmişlerdir. Bu eser için istediğimizi yazmak münâsib görülemediğinden sarf-ı nazar etdik. Şunu da derc edelim ki, edîbe-i mûmâ ileyhimânın nesre nisbeten şiire rağbeti lâ-şey hükmündedir. Zîrdeki ebyât kendülerine müsneddir:

[Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün]

On bir buçuğu geçince sâat
Âfâka yayıldı hüzn-i humret
Bin renge boyandı levh-i hâver
Sıbâğ-ı şehîri mihr-i enver (28)

Elvânı nazar-firîb-i âlem
Ârâyîşi neşve-bahş-ı âdem
Revzenlere aksedince nûrî
Âteş kesilür cihân zarûrî

Her şey göze nûr içinde manzûr
Vicdânları eylemez mi mesrûr
Geldi dem-i iğtirâbı heyhât
Meyletdi gurûba bak şuaât

Mâtem tutacak cihân anun-çün
Zindân olacak zamân anun-çün
Hurşîd yavaş yavaş inerdi
Reh-berlik ider şuâ'-ı zerdî

Etrâfını sarmış almış envâr
Bak bak ne şehen-şehâne refâtâr
Pek şa'şaalı bu tâb ü ferle
Al kırmızı penbe renklerle (29)

Gitdikçe tegarrüb eyliyordu
Âfâka takarrüb eyliyordu
Mâhım azâmetle ufka indi
Seyret ki kızardı rûy-ı zerdi

Bir başka letâfet aldı âlem
Hayrân-ı letâfet oldu âdem
Benzetmek için beşer ne bulsun
Bilmem ne desin ki vâsıf olsun

Bir söz geliyor lisâna, hayret!
Bu hayrete yok mu bir nihâyet
Cennet mi cihâna gelmiş âyâ
Bu manzara ol kadar dil-ârâ

Mahbûb-ı nehâr gârib oldu
Gaybûbeti hüznü câlib oldu
Hâverde yine o eski hâlât
Kâbil mi bekâ-yı nûri heyhât (30)

Hâverde kalan ziyâ-yı kâzib
Sür'atle kaçır olurdu gâib
Boş kaldı şu tâk-ı lâciverdî
Ma'sûkunu pek çabuk kaçırdı

Vaktâ ki güneş gurûba vardı
Tedrîc ile ortalık karardı
Âlem de o dem sükûta daldı
Şehrin de gürültüsü azaldı

Dâmân-ı sipihr olan tilâlin
Pîrâye-i ufk olan cibâlin
Fevkînde göründü nûr-ı mehtâb
Nâz etdiğini ederdi işrâb

Handân handân zuhûr ederdi⁴⁰
Bin nâz ile neşr-i nûr ederdi
Yâ Rab bu tulû'-ı şâ'irâne
Sevdâ veriyor cihâniyâne (31)

Ruhsâr-ı melek gibi felek sâf
Sâfiyet içinde nûr-ı şeffâf
Tenvîr ediyorsun âsumânı
Aksinle de sath-ı hâkdânı

---

⁴⁰ [Bu mısradâ vezin aksıyor].

Ey kalb-i beşer uyan nigâh et
Çeşmânını zevke câygâh et
Seyr eyle şu âşıkâne bedri
Takdîr olunur mu söyle kadri

Yıldızlar uçardı âsumânda
Zevki dolaşırdı hâkdânda
Fevkimde semâ semâ-i kevkeb
Deryâya ururdu aks-i kevkeb

Deryâya semâ, semâya deryâ
İzhâr-ı kemâl iderdi gûyâ
Ey hâlik-ı nûr! Hayretim çok
Çokdur o kadar ki gâyeti yok (32)

Nerden geliyor bu incilâsı
Olmaz bu kadar şebîn ziyâsı
Gâhî kararır şu rûz-ı enver
Zulmetli olan leyâle benzer

Bir şebde ider gehî rekâbet
Gündüzlere karşı işte hayret
Hûrşîd ile fahr iderse enhür
Mehtâb ile de şebân-ı ezher

Bir cûy-ı latîf-i neşve-efzâ
Dağdan inerek olurdu peydâ
Cûyun o hazîn şarılısından
Safvetli suyun parılısından

Bin hüsn-i safâ olurdu hâsıl
Ta'rifine muktedir değil dil
Bin türlü çiçekle verdi kudret
Pîrâmen-i cûybâra zînet (33)

Bak bak şu menâzıra rebî'î
Gâyetle değil midir tabî'î
Bu manzarayı eden temâşâ
Hüsn-i dilini iderdi ifşâ

Fikri dolaşık sözü perîşân
Sabreyliyemez de derdi der-ân
Yek-dîğerini kucaklamış bak
Sâhilde biten dıraht u evrâk

Arz etmede çeşm-i berk ü evrâk
Irmak üzerinde bir yeşil tâk
Olmaz bu kadar güzel temâşâ
Efkârı eder bu hâl i'lâ

Göstermede iktidâr-ı Hâlık
İnsânda her zamân havârık
Olmaz mı bu hâli seyredenler
Allâh'ın önünde secde-âver?⁴¹

(s.34) FÂTİMA SERVET

Asrımızda vücûduyla iftihâr olunur şâirâtdan ve dârü'l-muallimâtın en muktedir yetiştirdiği tâlibâtdan olup mekteb-i mezkûrun bir hayli zaman lisân-ı Osmânî ve coğrafya muallimeliğinde bulunmuştur. Tercüme-i hâline bundan ziyâde ma'lûmât alınamayıp da evvelki sene [1308-9/1890-1] cülûs-ı hümâyun-ı saâdet-makrûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî münâsebetiyle söylemiş olduğu bir manzûmesi nümûne-i tab'-ı nâzikânesi olarak derc olundu.

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Cümleten şenlik edin ey hey'et-i İslâmiyân
Eyleyin i'lân-ı şâdî sûr-ı sultândır bu şeb
Gülmesün ol yüz ki gülmez böyle bir günde ebed

⁴¹ [Cevdet Paşazâde Fatma Aliyye Hanım (1862-1936) hk. bilgi ve bibliyografya: Banarlı, *RTE*, II, 993, 994. *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu*, (haz. Yard. Doç. Dr. Mübeccel Kızıltan-Tülay Gençtürk), İstanbul 1993. H.Emel Aşa, "Fatma Âliye Hanım", *DİA*, XII, 261-262. (Burada bir "isim tashihi"nde bulunmak isteriz: Fatma Aliyye Hanım'ın adı hem anılan ansiklopedi maddesinde, hem de Dergâh'ın *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde (İstanbul, 1979, III, 166-167) "Fatma Âliye" şeklinde yazılmıştır. Hâlbuki *DİA*'ya alınan el yazısının altındaki imzasında ve *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamânı, Nisvân-ı İslâm* gibi eserlerinin kapağında görüldüğü üzere yazarın adı "Fâtıma Aliyye"dir. "Fâtıma" adının Türk dilinde "Fatma" şeklinde söylendiğini kabul ederek böyle yazılmasına itiraz edilmese de, "Aliyye'nin "Âliye" biçiminde yazılması uygun değildir. Nitekim " *Şâir Hanımlarımız*" kitabının yazarı Ahmed Muhtar Bey de eserdeki baskı hatalarını gösterip düzelten "hatâ-savâb" listesinde (s. 69) "Âliye" adının yanlış, "Aliyye'nin doğru olduğunu belirtmiştir].

Ağlasun ol dil ki endûh anda pinhândır bu şeb
Her taraf müstağrak-ı nûr oldu mânend-i nehâr
Şevk ile her yerde fânûslar fürûzândır bu şeb (35)
Âsümânı şöyle kim tanzîr eder rûy-ı zemîn
Kehkeşân-âsâ cevânib şu 'le-efşândır bu şeb
Ser çeken eflâke gûnâ-gûn havâfden garaz
Pâdişâhım şevket ü iclâlin i'lândur bu şeb
Arz-ı tebrîkât ider bendegânın sıdk ile
Eylemek arz-ı ubûdiyyet bize şandır bu şeb
On beşinci sâlini tebrîk için takdîs için
İnseler saf saf melekler arza şâyândır bu şeb
Bir mücessem nûr olup fikrim tenevvür eyledi
Berk urur nûr-ı safâ şevkim firâvândır bu şeb
Câriyâne eylerim aczimle tebrîk-i cülûs
Bir mukaddes rûz-ı îd-i âl-i Osmân'dır bu şeb
Bin yaşa tahtında ey sultân-ı ulviyyet-nihâd
Yek-zebân Osmanlılar böyle duâ-hândır bu şeb
Âleme pertev viren Servet bedr-i tâm kim⁴²
Pâdişâh-ı Hazreti Abdülhamîd Hân'dır bu şeb.⁴³

FÂTİMA NİGÂR

Hâlen Mekteb-i Harbiyye-i şâhânedede Alman lisânı muallimi Osman Paşa hazretlerinin kerîme-i iffet-vesîmeleri Fâtıma Nigâr Hanım olup Fransız lisânında olan iktidârı şâyân-ı takdîrdir. "Efsûs" nâmıyla iki kısma münkasım olan eser-i matbû' u kendisine "Zamânın Âsiyesi" unvânını kazandıрмаğa bâdî olmuş ve Şeref Hanım'dan beri mürûr eden bunca edîbeler âsârını tab'a muvaffak olamadıkları hâlde, sâhibe-i tercümenin buna fevkalâde bir sûrette mazhar oluşu cidden

⁴² [Bu mısradaki vezin aksıyor].

⁴³ [Fatma Servet Hanım hk. bu kısa bilgi *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 67'de yukarıdaki medhiye alınmadan nakledilmiştir].

şâyân-ı tebrîk görülmüştür. Arapların Ümmü'n-nisâları, Acemlerin İffetleri milletlerince maârif nokta-i nazarında nasıl birer mevki-i (37) mahsûsları oldu ise, işte bizde de o makâm-ı âlînin sâhibesi Fâtıma Nigâr Hanım bulunagelmektedir.⁴⁴

Münâcât

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Ey İlâh-ı kâinât ey masdar-ı sun'-ı kemâl
Varlığıdır var olan yoktur o varlıkda zevâl
Ey Cenâb-ı Kibriyâ bizler gibi âcizlere
Kibriyâ-yı zâtını mümkün müdür itmek hayâl
Dâimâ Allâh'dır kalbimde tesbîh ettiğim
Yâdigâr-ı lutfuna çıkmaz mı bu feryâd-ı bâl
Pür-günâhım pür-günâh olmağla mağrûrum buna
Şevk-ı afvındır sebep afv isterim ey Zü'l-celâl
Rahmetinden kat'-ı ümmîd etmeyi men' etmesen
Fart-ı isyânımla bulmazdım münâcâta mecâl (38)
Vâkıf-ı her-hâlsin yoksa n'olurdu hâlimiz
Çâresizlikde bize kalsaydı ger ta'rîf-i hâl

⁴⁴ [Nigâr Hanım, kadınlar için çıkarılan çeşitli gazete ve dergilerde, meselâ 1324-1334/1908-1918 yılları arasında yayımlanan “Kadın” adlı mecmualarda, “Hanımlar Âlemi” gazetesinde de yazmıştır. Hk. bilgi için bk. *Osmanlı Müellifleri*, II, 472. Köprülüzâde Mehmed Fuad, “Edebî Tedkîk: Nigâr Hanım”, *Yeni Mecmua*, 1917, sayı 39 s.249-252. Gazâlî, *Türk Kadın Şairleri*, *Irmak* (15 günde bir çıkan edebî, ilmî mecmua), yıl:1, Sayı:3, Balıkesir, 15 Mart 1928. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 1922, III, 1204,1205,1209. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.98-107. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1093, nr. 4403. Banarlı, *RTET*, II, 991, 992. Danuta Chmielowska, 1890-1895 Dönemi “Seyyah” Dergisi Türkiye İle İlgili Haberler, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985*, II, İstanbul, 1988, s. 312, 314, 315. Nazan Bekiroğlu, *Şair Nigâr Hanım*, İstanbul, 1998].

Sabr ile me'lûf kıldın ey azîmü'ş-şân beni
Etmedim âlemde senden gayra ben arz-ı melâl
Derdinin dermânını sen vir Nigâr-ı bî-kesin
Ey [muîn-i] halk ey Rabb-i Kerîm-i Zü'l-celâl!⁴⁵

Bir Gazeli

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Meyledelden zâr gönlüm turre-i şeb-[fâmına]
Benzedi o murga kim eyler tahassür [dâmına]⁴⁶
İstemezdim gerçi bâr olmak sana ey mâh ben
Gelmiyor ammâ ki tâ'at kalbimin ibrâmına
Hurrem ü şadân imiş devrân ne sûdu var bana
Benzedir hicrin sabâh-ı îdi mâtem şâmına (39)
Sormadı bir kere yârim hâtır-ı mahzûnumu
Âh lâyük mı görülmem yoksa bir peygâmına
Hasret-i bezminle bâr oldu Nigâr'a cân dahi
Vâde-i ömrüm niçün ermez aceb encâmına?

FERÎDE

Fi'l-asl Kastamonulu olup İstanbul'da yetişen edîbelerdendir ki *Tezkire-i Fatîn*'de mestûr olduğu üzere Hammâmî Râşid Efendi demekle marûf bir zâtın kerîmesi ve ketebeden Râif Efendi nâmında birisinin halîlesidir. Tercüme-i hâline bundan ziyâde mâlûmât

⁴⁵ [Bu mısırda bir kelime eksiktir. Vezin ve manayı göz önünde bulundurarak tamir etmeye çalıştık].

⁴⁶ [*Şâir Hanımlarımız*'da "kâmete- dâmete" şeklinde yazılan bu kelimeleri, mana ve diğer beyitlerin kafiyeleri gereğince böyle düzelttik].

alınamadı. Tezkîre-i mezkûrede münderic manzûme-i âtf nümûne-i iktidârı olarak irâe olunur⁴⁷

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]
Fıkr idüp baht-ı siyâhım katı yandım bu gice
Cevr-i dil-dâr ile cânımdan usandım bu gice (40)
Şol kadar hicrin ile akdı gözümnden hûn-âb⁴⁸
Başdan ayağa değin kana boyandım bu gice
Hâb içinde görüp ol mâhı olunca bîdâr
Şevk-ı hüsni ile etrâfım arandım bu gice
Harc itdimse n'ola sîm-i sirişkim yoluna
Sen gibi bir meh-i nâ-mihri kazandım bu gice
Şöyle mest itdi beni câm-ı mey-i mihnet-i aşk
Bilmedim yârımı bîgâneyi sandım bu gice
Şeb-i firkat uzadı derd-i mahabbet⁴⁹ gibi âh

⁴⁷ [Bahârzâde Nesîbe Ferîde Hanım (1253-1321/1837-1903) hk. bilgi: Fatîn, *Tezkire*, s. 330, *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 135. *Sicill-i Osmânî*, IV, 19-20. *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3406. *Osmanlı Müellifleri*, II, 377. Muallim İsmâil Hakkı Bey, *Doğu, İlmî, edebî, fennî mecmua*, I Kânûnısânî 1338/1922, sayı: 1. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 403-406. İbrahim Alâettin, *Meşhur Adamlar*, İstanbul, 1933-35, II, 489. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.80-81. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 769, nr. 3242. Neslihan Yücel (Uğur), *Dönemi İçinde Kastamonulu Divân Şâirleri*, Gazi Üni.Gazi Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, lisans tezi, 1990. Bahar-zâde Nesîbe Ferîde Hanım'ın 1265/1848 yılında, yani henüz 12 yaşında Kastamonu'da yazdığı bir *Muhammediye*'nin ferağ kaydından onun hâfize (*Kur'ân*'ı ezberlemiş hanım) olduğunu ve Hasan Şevkî adlı bir hattattan güzel yazı dersi aldığını öğreniyoruz: *Muhammediye*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.1395, vr.276b. Bu konuda bk. Zehra Öztürk, "Muhammediyye'nin İki Yazma Nüshası ve İki Kadın Müstensih", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2000, Sayı 1, s.333-338].

⁴⁸ [Bu kelime Fatîn Tezkiresi ve *Meşâhirü'n-nisâ*'da "hûn-âb", *Şâir Hanımlarımız*'da ise "hûbân" şeklindedir. Gözden "hubân"(güzeller) değil, "hûn-âb", yani kanlı yaşın akması herhâlde daha manalıdır! *Şâir Hanımlarımız*'da bu kelimenin hatalı yazıldığı açıktır].

⁴⁹ [Bu kelime Fatîn Tezkiresi ve *Meşâhirü'n-nisâ*'da "mahabbet", *Şâir Hanımlarımız*'da ise "mihnet" şeklinde. Vezin ve mana gereğince, doğrusu "mahabbet"tir].

Gâh hâbda olup gâh uyandım bu gice
Âh u zârıma bakup kıldı terahhum bana yâr
Ey Ferîde hele ben ândan utandım bu gice.

FITNAT

1161/1748 senesinde makâm-ı meşihatda bulunan Mahmûd Es'ad Efendi'nin kerîmesi ve 1192/1778 ve 1201/1786 senelerinde (41) şeyhülislâm olan Mehmed Şerîf Efendi'nin hemşiresi olup devr-i Abdülhamîd Hân-ı Evvel ilmiyyesinden Dervîş Efendi'nin zevcesidir. Dervîş Efendi cülûs-ı Sultân Selîm Hân-ı Sâlis'de Rumili kazaskeri ve nakîbü'l-eşrâf olmuştur. Müşârün ileyhâ Osmanlı şâirelerin birincilerinden olup matbû olan dîvânı şâyân-ı mütâlâadır⁵⁰.

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
"Bilmedik zevk-i visâlin çekmeyince firkatün
Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatün"

gibi nice nice hârikulâde beyitlere tesâdüf olunur. Hele manzûme-i âtî bedâyi'-i edebden ma'dûd tab'-ı zarîfânelerinden olmakla dercini münâsib gördük⁵¹:

⁵⁰ [*Dîvân-ı Fitnat*, 1252/1835, Bulak. *Dîvân-ı Fitnat*, Takvimhane-i Âmire Matbaası, İstanbul, 1264/1848. *Dîvân-ı Fitnat*, Tasvir-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1286/1869. *Dîvân-ı Fitnat*, İst. ?, 92 s].

⁵¹ [Fitnat Hanım hk. fazla bilgi: *Mecelletü'n-nisâb*, 340. Fatîn, *Tezkire*, s.330. Ahmed Rifat, *Lûgat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, V, 206. *Sicill-i Osmânî*, IV, 24. *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3416. *Esâmî*, s.249-250. Gibb, *HOP*, IV, 151. *Osmanlı Müellifleri*, II, 368-369. Köprülü-zâde Mehmed Fuad, "Zübeyde Ftnat Hanım", *Yeni Mecmua*, 1917, sayı 30, s.73-76. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 32-38. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 778, nr. 3267. *TYDK*, III, 832-840. Banarlı, *RTET*, II, 768-770. Ömer Faruk Akün, "Fitnat Hanım", *DİA*, XIII, 39-46].

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]

Güller kızarır şerm ile ol gonca gülünce
Sünbül ham olur reşk ile kâkül bükülünce (42)
Ankâ dahi olursa düşer pençe-i aşka
Sayd-ı dile şehbâz-ı nigâhın süzülünce
Ol gonca-i neşküfte olur gül gibi handân
Şebnem gibi eşk-i dil-i şeydâ dökülünce
Her târı birer mâr olur genc-i hüsünde
Ruhsâr ki zülf-i siyehin şâne bölünce
Cân virmek ise kasdın eger aşk ile Fitnat
Hâk-i der-i dildârdan ayrılma ölünce.

FITNAT

Trabzon vâililiğiyle şöret-şiâr olan Hazînedârzâde müteveffâ Ahmed Paşa'nın kerîmesidir ki, 1258 senesi Şevvâl'inin yirmi üçüncü günü [27.11.1842] şehri mezkûrda tevellüd etmişlerdir. Henüz beş yaşında iken Dersaâdet'e gelmiş ve meşhûr (43) Fındık Hâfız'dan *Kur'ân-ı Kerîm* ve Hâce Latîf Efendi'den Arabî, Fârisî ve esbak Mısır mollası Şâkir Efendi'den *Dîvân-ı Hâfız'a* kadar tederrüs edip ba'dehü hattât Erzurumlu Osmân Efendi'den [sülüs] ve ketebeden Ali Şükrü Efendi'den [rik'a]⁵² meşk ederek ketebe almağa muvaffak olmuşlardır. Hanım-ı mûmâ ileyhânın tertîb olunmuş bir dîvânı henüz tab' edilememiştir.

⁵² [Ahmed Muhtar Bey'in kaynak gösterdiği *Meşâhirü'n-nisâ'* da Fitnat Hanım'ın Erzurumlu Osman Efendi'den sülüs yazısı meşk ettiği, Ali Şükrü Efendi'den de rik'a gördüğü kayıtlıdır. *Şâir Hanımlarımız* yazarı, Fitnat Hanım'ın anılan hattatlardan meşk ettiği yazı çeşitlerini karıştırmıştır. Biz kaynağına bakarak bu yanlış düzelttik].

Eş'ârından bazıları ise mensûbiyetiyle müftehir bulunduğu el-Hâc Zihnî Efendi Hazretlerinin “*Meşâhirü'n-nîsâ*” nâm kitablarında görülmekle ahz edilip tezyîn-i sahîfe kılındı.⁵³ Muhammes

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

[.....]

Kapladı mir'ât-ı kalbim ol kadar jeng-i melâl
Pister-i gamda yatup derdinle oldum bî-mecâl (44)
Hasret-i dîdârın ey meh eyledi pek haste-hâl
Öyle zâr oldu tenim gelse ecel bulmak muhâl
Ben şehîd-i gamzenim bir çâre Allah aşkına

Ey tabîb-i cân u dil rahm eyle bu bî-mârına
Muntazırdır göz göz olmuş zahmlar tîmârına
Bâri bir gün mazhar eyle mihr-i lutf-âsârına
Dest-i lutfunla devâ kıl haste-i nâ-çârına
Merhem-i kâfûr ister yâre Allah aşkına

Hey ne sihr etdin bana ol çeşm-i câdûlar ile
Eyledin aklım perîşân zülf-i şeb-bûlar ile
Şâne-veş sad-çâk sînem fikr-i gîsûlar ile
Pâre pâre eyleme müjgân u ebrûlar ile
Yine zahm açma reg-i bî-mâre Allah aşkına

Kalmadı dilde tahammül gayrı derd-i firkata
Eyle mahrem sevdiğim bir kerre bezm-i vuslata (45)
Sun leb-i cân-bahşını bu mübtelâ-yı mihnete
La'l-i nâbın ile cân ver nâ-ümîd-i sihhate
Son nefesde bir meded nâ-çâre Allah aşkına

⁵³ [Hazînedarzâde Fıtnat Hanım hk. bilgi için bk. *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 142-145. *Osmanlı Müellifleri*, II, 376. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 427-430. Hakkı Tarık Us, *Ahmed Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım*, 1931. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, 84-88. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 779, nr. 3268].

Serv-kaddin sûreti ayrılmaz aslâ dîdeden
Ruhların gitmez hayâli hâtır-ı rencîdeden
Nev-nihâlim kaçma lutf et âşık-ı gam-dîdeden
Saklama gül-rûyını bir bülbül-i şûrîdeden
Arz-ı dîdâr eyle ey meh-pâre Allah aşkına

Gamzeler kim tâb-ı meyden gâh hûn-âlûd olur
Lahzada bin âşık-ı âşüfte-dil nâbûd olur
Nazra-i hışmın dahi ihsândan ma'dûd olur
Her nigâhın âfet-i cân dil yine hoşnûd olur
Ne belâya düşmüş ol âvâre Allah aşkına

Jeng-i gamdan sâf eyle sevdiğim âyîneni
Kıl çerâğ-ı bezm-i vaslın âciz-i bî-kîneni
Şöyle dil-sûz eyledi bu bende-i dîrîneni (46)
Sine sine yandı sînem görmeyelden sîneni
Merhamet kıl Fıtnat-ı gam-hâra Allah aşkına.

İFFET

Nakîbü'l-eşrâf merhûm Tahsîn Beğ'in mahdûm-ı necâbet-
mevsûmları hâlâ Cezâyir-i Bahr-i Sefîd istinâf cezâ reîsi fazîletlü
İbrâhim Necîb Beğ'in kerîme-i iffet- vesîmeleri hanımdır ki
zamanımızda isbât-ı vücûd eden edîbelerden olup tertîb-i dîvâna kâfî
bir derecede şiir söylemiş ve bundan başka perîşan bir hâlde bulunan
manzûm bir eseri dahi kütüphâne-i âcizîyi tezyîn edegelmekte
bulunmuştur. İşte mi'yâr-ı iktidârı olarak irâe etdiğimiz manzûme-i âtî
risâle-i mezkûreden me'hûzdur:

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]
Sahbâ-yı felâketde gam-ı işrete daldım
Pervâne gibi şem'-i ruh-ı yâri dolandım (47)
Bâzîçe-i gerdûn ile haylî oyalandım
Bâzâr-ı dil ü zârımda bilmem ne kazandım
Ârâyiş-i ekdâr-ı meşakkatle donandım
Yazık bana kim mekr-i füsûnkâra inandım
Eş'âr ile esrâr-ı dili ol mehe andım
Teklîfimi imzâ-yı kabûl eyledi sandım
Bî-hûde yere âteş-i hicrânına yandım
Yâ Rab bu ne hâlet ki canımdan da usandım

Bânî-i ezel kıldığı dem cismimi inşâd
Oldu o mehin fikr ü hayâli bana mu'tâd
Gîsûları zencîr-i cünûn gamzesi cellâd
Te'sîr-i nigâhından edip ney gibi feryâd
Ebrûsu kemân cevri değil kâbil-i ta'dâd
Müjgânlarının zahmı eder sînemi berbâd (48)
Ağyâr elemi eylemedi gönlümü âzâd
Devrân ise kânûn-ı firâkı edip îcâd
Bu âh u enîn oldu bana rûz u şeb evrâd
Ey dâd-resim senden olur bendene imdâd

Meyhâne-i âlemde bana sâkî-i devrân
Sundu yine bir bâde-i zehr ü gam-ı hicrân
Kıldı sitem-i seng-i adû gönlümü vîrân
Ta'mîr edemez neşemi hande-i hûbân
Oldu der-i aşkında benim şem'-i fîrûzân
Hûn-âbe-i eşki dökerim pâyine her ân
Derd-i dili teşhîs edemez meger tabîbân
Bir lahza sükûnet mi bulur nâle vü efgân
Rahmeylemedi hâl-i diger-gûnuma cânân
Âhir beni gîsûsı gibi kıldı perîşân (49)

İtdim kalem-i aşk ile bir dil-bere imzâ
Görmüş degil ebrûlarını dîde-i dünyâ
Şeb-tâ-be-seher âh ederim ey gül-i ra'nâ
Feryâdîma hayretde kalur bülbül-i şeydâ
Güldüklerime hîç esef itmez idim ammâ
Mıkrâs-ı kader kat'-ı ümîd eyledi hayfâ
Her lahza ider âşîka bin cevri-i nev icrâ
Şemşîr-i cefâ cânîma kâr itmede zîrâ
İtmez kerem ahvâlîme ol kâmet-i bâlâ
Eşcâr-ı emel neşv ü nemâ bulmadı hâlâ

Dükkân-ı felekde açalı kâle-i ülfet
Ol dil-ber ile ahz ü atâ bulmadı kuvvet
Bâzâr-ı cihân içre virüp nakd-i mahabbet
Dellâl-ı elem itdi dil ü cânâ eziyyet (50)
Baht-ı siyehim virmedi endâze-i fursat
Ser-mâye-i ârâm-ı dilim buldı nihâyet
Ağyâr-ı dahi itmiş o meh dâhil-i şirket
Yansun bu harâretle gönül tâ-be-kıyâmet

Ağyâra fedâ itdi beni ol gül-i mümtâz
Beyhûde yere gönlüm idüp nâleye âgâz
Ahlâkı dahi rûyî gibi olsa ser-efrâz
Vassâfî olur mu acebâ beste-i şehnâz
Bî-çâre dile kılma sitem tîrini endâz
Bülbül gibi itmekde ser-i kûyını pervâz
Bir dem göremez rûyını bu âşîk-ı nâ-sâz
A'dâya kerem bana elem eyledin îcâz
Santûr-sıfat gönlüm olup nây ile dem-sâz
Sînemdeki sad zahma rebâb olmada hem-râz (51)

Çeşmimden akan demler idüp pâynı takbîl
Ey şûh-ı cihân eyle bu efkârını tebdîl
Olsam da eger haşre kadar gıpta-i kandîl
Virmem seni ağyâre yine eyleme ta'cîl
Âlâm-ı keder-bârı olup dûşıma tahmîl
Muhtâc-ı vefâyım meded it cevri teshîl
Ressâm-ı ezel yâ gibi ebrûları tatvîl
İtse varak u hüsnün için hâlini tahsîl
Erbâb-ı suhan itse sezâ nâmını tebcîl
İffet bu muaşşer de olup kilik ile tekmîl.⁵⁴

LEYLÂ

"İncitme sen ahhâbını incinmeye senden Bu âlem-i fânîde
zarâfet budur işte" beyt-i meşhûrunun kâ'ilesi ve matbû olan dîvânın
sâhibesi Leylâ Hanım'dır. (52) Kendileri sudûrdan "Moralızâde"
demekle ma'rûf Hâmid Beğ'in kerîmesi olup bin iki yüz altmış
dört[1847]de vefât etmiştir. Kendilerinin müretteb dîvânı matbûdur.⁵⁵

Bu Leylâ Hanım sinn-i tufûliyetde her nasıl ise bir balmumcu
gencine dil-dâde olduğundan merkûmun dükkânına bazı şey iştirâsı
bahânesiyle sıkça sıkça gidermiş. Bu hâli uzakdan hisseden zurefâdan
bir zât çocuğa:

"Şem-i ruhuma dikkat ile bakma yanarsın" mısırâmı talîmle
sâhibe-i tercümeğe okumasını tenbîh ve teşvîk etmiş. Çocuk da

⁵⁴ [Hatîce İffet Hanım (1271-1331/1854-1912) hk. bilgi için: İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 682-683. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.89-90. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 690, nr. 2917].

⁵⁵ [*Dîvân-ı Leylâ Hanım*, (nşr. Mehmed Efendi) Bulak Matbaası, 1260/1844. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, (nşr. Mehmed Efendi), Takvimhâne-i Âmire, 1267/1851. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, (nşr. Mehmed Efendi), 1299/1882. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, ? ,?].

mısrâ-ı mezkûru kırâat etdiğinde mûmâ ileyhâ dahi cevâben bilbedâhe : "Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın!.." demişdir. Ve lehu:

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'ilü fe'ûlün]
Kıl meclisi âmâde ne derlerse desinler
İç dil-ber ile bâde ne derlerse desinler (53)
Âlemde nedir farkı bana medh ile zemmin
Sağ olsun ehıbbâ da ne derlerse desinler [.....]
İç bâdeyi gülşende ne derlerse desinler
Âlemde sen eğlen de ne derlerse desinler!..⁵⁶

LEYLÂ

Esbak zabtiye müşîri Hekim İsmâil Paşa hazretlerinin kerâmeleri Leylâ Hanım'dır. Mûmâ ileyhânın Fransız ve Rum lisanlarında olan iktidarlara *Meşâhirü'n-nisâ*'da mastûrdur. Erbâb-ı maârifin müttefikân fikirlerine nazaran sâhibe-i tercümenin eş'ârı az, lâkin tertîb-i dîvâna muvaffak olan sâbıkai't-tercüme Leylâ Hanım'ın ebyâtından ez-her-cihet a'lâ imiş. Onun derece-i iktidârını idrâk bizce baîd ise de zîrde muharrer gazel-i bî-bedelini sanâyi-i şi'riyye nokta-i nazarından sihir gibi buluruz: (54)

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Aks-i hüsn-i yâr eşk-i çeşm-i bî-ferden geçer
Fülk-i gevherdir o gûyâ Bahr-i Ahmer'den geçer
Yek-ten olmak isteyen ol gül-bedenle ey gönül
Pîrehen-veş sînesin çâk eyleyüp serden geçer
Bak bu lu'betgâh-ı dehrin rûz u şeb mihr ü mehi

⁵⁶ [Moralızâde Leylâ Hanım hk. bilgi: Fatîn, *Tezkire*, s.363. *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 195. Ahmed Rifat, *Lûgat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, VI, 154. *Esâmî*, s.271. *Sicill-i Osmanî*, IV, 93. Gibb, *HOP*, IV, 342, 351-352. *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4060. *Osmanlı Müellifleri*, II, 406. *Gazâlî*, *İrmak*, yıl:1, Sayı: 6, Balıkesir, 15 Mayıs 1928. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 874-879. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 41-47. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 895, nr. 3718, Banarlı, *RTET*, II, 839-840].

İki tıfl-ı nâzenîndir sanki çenberden geçer
Kâmetin seyreyleyen tûbâya eyler mi nigâh
La'l-i cân-bahşın emen elbette Kevser'den geçer
Sanma te'sîr eylemez Leylâ o sengîn-tıynete
Nâvek-i âh-ı derûn pûlâd u mermerden geçer.

Binâen aleyh velî-nimet-i bî-minnetimiz, pâdişâhımız, efendimiz hazretlerinin rûz-ı cülûs-ı saâdet-me'nûs-ı şehriyârîlerinde söylemiş oldukları şu târih eser-i tab'-ı şâirânelerinden bulunmağla dercini münâsip gördük: (55)

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Taht-ı Osmânî'ye çıkdı [çok şükür] Abdülhamîd⁵⁷
Millet-i İslâmiyâna makdemi mes'ûd ola
Öyle bir sultândır asrında me'mûlüm anun
Adl ü âsâyış maârif ittihâd mevcûd ola
Eylerim dâ'im duâlar ki dü âlemde şehâ
Hakk u Peygamber ü millet cümlesi hoşnûd ola
Buldu bir cevher gibi târih Leylâ kemteri
Şevketi Abdülhamîd-i Sâni'ye mes'ûd ola. 1293 [1876].

شوكتي عبدالحميد ثاني يه مسعود اوله

Diğer:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Çıkdı bir ikd-ı Süreyyâ gibi Leylâ târihi
Hazreti Abdülhamîd oldı bu yıl sultân-ı dehr.⁵⁸ (56)

حضرت عبدالحميد اولدي بو ييل سلطان دهر

⁵⁷ [Bu mısradâ bir veya iki kelime noksandır. Vezni ve manayı göz önünde bulundurarak eksikliğı tamir etmeye çalıştık].

⁵⁸ [Leylâ Saz (1267-1355/1850-1936) hk. bilgi için bk. *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 195-196. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s.880-85. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.92-93. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 895, nr. 3719. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Eski Türk Sanatları*, İstanbul, 1960, s.91-95. Banarlı, *RTET*, II, 1222, 1223. Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, Ankara 1986, II, 23-25].

MİHRÜ'N-NİSÂ

Abdülhak Hâmid Beğefendi'nin hemşireleri olan bu şâire[nin] bütün eş'ârı hakîkaten bir sâbite-i şa'sa'a-vârdır. Kalemindeki nezâket, fikrindeki revnak ve ciyâdet şâirelerimizin hiç birinde görülmemiştir denilebilir.

Bir Kız Ki Tanırdım
[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]
Göğsünün kan içinde yaraları
Açılıp lâleden nişân olmuş
Şems-i gârib gibi ıyân olmuş
Boyanıp reng-i ala zülf-i rezi
Bu ne mahlûkdur ne âfetdir
Rûh iken olmamış semâya revân
Eylemiş yerde ihtiyâr mekân
Her gören zanneder budur cânân
O kadar câmi'-i letâfetdir
Ey sehâb-ı siyâh içinde melek
Câm-hâbını giydiğin gömlek

Aşka mağlûb o hüsn-i ma'sûmun
Görürüm ben hayâlini nâlân
Eseri var o pençe-i şûmun
Okşuyor hüsn ü ânını hâlâ
Münkâlib hâke nev-bahârında
Duruyor tâzelik mezârında
Gezinirken anun civârında
Bir teessürle ben tek ü tenhâ
Sanırım kabrden çıkıp nâ-gâh
Olacak şevk ile bana hem-râh

Hüsni bir öyle şu'le-i bî-tâb
Sevinir muhtazır yatağında (57)
Reng-i sevdâ gülüp kucağında
Ağlıyor bisterinde nûr-ı şebâb
Ne revâ bir vücûd-ı nâ-dîde
Böyle bir hâl ile nümâyândır
Refte refte karîn-i pâyândır
Benzedirsem bu hâli şâyândır
Kalb-i me'yûs içinde ümmîde
Sarı bir güldün ey adem çiçeği
İstemezdim sana verem demeği

O mücessem hayât o mâh-ı münîr
Böyle kalsın mı bahr-i zulmetde
Gün doğup evc-i sermediyyetde
Anı itmez mi bir daha tenvîr
Benziyor aynı serd-i sîmîne
Ne kadar dil-rübâ şu seng-i mezâr (59)
Anun altında âh-ı cânân var
Acebâ olmuyor mu cismine yâr
Âcizim ben o cismi tebyîne
Hâlini şerhe bir zarîf lisân
Üzerinde açan gül-i handân.⁵⁹

MİHRÎ

Fesâhat ve belâgati hasebiyle beyne'n-nâs ismi darb-ı mesel olan Mihrî Hanım'dır. Edîb Zeyneb Hanım'la aralarında bir hayli mükâtebât zuhûr etmiştir. Tercüme-i hâline bundan ziyâde malûmât

⁵⁹ [Mihrünnisâ Hanım hk. bilgi: İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 962-66. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.136-141. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 989, nr. 4092. Banarlı, *RTET*, II, 994].

alınamadı. Şu gazeli Âşık Çelebi terekesinde (tezkiresinde) görülmekle nümûne-i tab-ı zarîfânesi olarak derc edildi.⁶⁰

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Hâbdan açdum gözüm nâ-gâh kaldırdum seri
Karşuma gördüm durur bir mâh-çehre dil-beri (60)
Tâli'üm sa'd oldı yâhûd kadre irdüm gâlibâ
Kim mahallüm içre gördüm gice dogmuş müşterî
Nûr akar gördüm cemâlinden egerçi zâhiren
Kendüsi benzer Müselmâna libâsı kâfirî
Gözimi açup yumunca oldı çeşmümden nihân
Şöyle teşhîs iderim ki ya melekdür ya perî
İrdi çün âb-ı hayâta Mihri ölmez haşre dek
Çün şeb-i zulmetde gördi ol ıyân İskender'i.⁶¹

⁶⁰ [*Mihri Divanı*'nın bazı yazma nüshaları: İÜ Ktp.1994/2, İÜ Ktp. Rıza Paşa, 3203, Millet Ktp. A.Emîrî Manzum 414, Süleymaniye Ktp. Ayasofya, 3977. *Mihri Divanı*, Moskova'da basılmıştır: *Mihri Hâtun, Divân*, (haz.E.İ. Müştakova), nşr. İnstıtut Narodov Asia, Moskova, 1967].

⁶¹ [Mihri hk. bilgi: Sehî, *Tezkire*, s.122. Latîfî, *Tezkire*, s. 319. Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, Kınalızâde, *Tezkire*, II, 934. Beyânî, *Tezkire*, s. 274. Âlî, s.164. Kafzâde, *Zübdetü'l-eş'âr*, vr.106. Evliyâ Çelebi, *Seyahat-nâme*, (nşr. Zuhurî Danışman), İstanbul, 1970, II, 192. *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 240-241. *Esâmî*, s.310. *Sicill-i Osmanî*, IV, 527. Gibb, *HOP*, I, 131-32, II, 123, 367. *Osmanlı Müellifleri*, II, 408. Gazâlî, *Irmak*, yıl:1, Sayı: 11, Balıkesir, 15 Ağustos 1928. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.16-24. *TYDK*, I, 74-75. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 989, nr. 4093. Belma Ferman, *Mihri Hanım-Hayatı ve Divanının Edisyon Kritiği*, 1951. İÜ Türkiyat Enstitüsü, Tez nr. 356. Banarlı, *RTET*, I, 453. Mehmed Çavuşoğlu, Zâtî'nin Letâyifi, İÜ Ed.Fak. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.XVII, 1Ağustos 1970, s.14. İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", İÜ Edebiyat Fak. *Türkiyat Mecmuası*, c. XIX, (1980), s.221-2. A.mlf. "Türk Edebiyat Tarihinin Arşiv Kaynakları I- II.Bâyezid Devrine Âit Bir İn'âmat Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI, 1979-80 (1981), s.310, 322, 330, 334, 339. Dr. Sabiha Gemici, "XV. Yüzyıl Kadın Şairlerinden Mihri Hatun", *Toplumsal Tarih*, 2, Eylül 1994, s.13-16].

NESİBÂ HANIM

Şerîf Paşazâde Saîd Beğ'in kerîmesi Tevfîka Nesîbâ Hanım'dır ki İstanbul edîbelerinden idi. Fatîn Efendi Tezkiresi'nde bundan ziyâde malûmât verilmediğinden tercüme-i hâline dest-res olamadık. Gazel-i âtî eş'âr-ı mergûbelerindendir:

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]
Tîr-i nîgehin eyledi öz cânıma te'sîr
Cânâ bu kemân-keşlik ile pîr olasın pîr (61)
Şol hañçer-i gamzen idi dilden geñen ammâ
Çekdi yine ebrû-yı siyeh sîneme şemşîr
Sevdâ ile dîvâneligim gördi benim yâr
Kıldı o siyeh kâkülünü boynuma zencîr
Ben Yûsuf-ı sâñî disem olmaz mı sana kim
Çün eylediler dil-beri bu hüsnile ta'bîr
[Lutfundan eger olsa Nesîbâ'ya da ruhsat]⁶²
Binden birisin eyliye ahvâlini takrîr.⁶³

NAKİYE

Hâce-i meşhûr Abdürrahim Efendizâde demekle ma'rûf esbak müneccimbaşı Osman Sâib Efendi'nin kerîmesi olup 1262/1845 senesinde tevellüd etmişlerdir. Vâlideleri Abdullah Nâilî Paşa ahfâdından sâhib-i dîvân Nebîl Beğ merhûmun kerîmesi olduğundan şâire-i meşhûre Şeref Hanım'ın hemşîreleri idi. (62) 1273 [1856 senesin]de vâlidelerinin vukû-ı vefâtı mûmâ ileyhâ Şeref Hanım'ı

⁶² [Fatîn Tezkiresi ve *Meşâhirü'n-nisâ*'da bulunan bu mısra *Şâir Hanımlarımız*'da atlanmıştır].

⁶³ [Nesîbâ Hanım (ö.1260/1844) hk. bilgi: Fatîn, *Tezkire*, s. 406. *Meşâhirü'n-nisâ*, II, 261. *Sicill-i Osmanî*, IV, 551. *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4576. *Osmanlı Müellifleri*, II, 463. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 1099-1103. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s. 40. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1052-53, nr. 4283].

hemşîrezâdesini taht-ı terbiyesine almağa mecbûr etmiş; Nakîye Hanım da kendisine hem şefkatli bir vâlid ve hem de âlf bir muallime vazîfelerini icrâ eden böyle bir hâmînin nezdinden 77/1860 tarihine kadar münfekk olmamışlar idi.

1280/1863 senesinde Osman Sâ'ib Efendi vefât etmekle sâhibe-i tercüme tecerrüd âlemini ihtiyâr ederek Yenikapı Mevlevîhâne şeyhi müteveffâ Osman Efendi Hazretlerinden *Mesnevî-i Şerîf* tederrüsiyle vakit geçirerek 97 Muharrem'inde [Aralık 1879-Ocak 1880] bâ-emr-i maârif dârü'l-muallimât târih muallimeliğine tayîn olunarak el-hâleti hâzihi mekteb-i mezkûrda târih ve Fârisî tadrîsiyle meşgûl bulunmaktadırlar.

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]
Mevlevîyiz şeref-i aşk iledir şöhetimiz
Dâ'im uşşâk-ı cefâ-keşledir ünsiyyetimiz (63)
Gerçi bir zerre-i nâ-çîz-i fenâyız ammâ
Pertev-i Şems'e takarrübledir ulviyyetimiz
Nice bir derd-i mahabbetle helâk olmayalım
Yoğurulmuş yed-i aşk ile ezel tıynetimiz
Gülü gördükçe güler goncaya hayrân oluruz
Gülşen-i aşkın için bülbüle var nisbetimiz
Nakiye hâk-i der-i pîri edindik me'vâ
O mahaldir çü bizim cennet-i bî-minnetimiz.
Ve lehu:

[Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün]
Cânâ hayâl-i vasl ile dil bî-mecâl olur
Tâ subh olunca fikr ile mebhût u lâl olur
Bir dil olursa aşk ile şûrîde-i cihân
Akl ile âşinâlığı artık muhâl olur
Cânâna iştikâ-yı rakîb eylesem o dem
Şiddetle bî-karâr olup âteş-misâl olur (64)
Bezm-i mey içre olsa eger bahs-i zülf-i yâr

Uşşâk içinde söz uzanır kîl ü kâl olur
Ger bâb-ı pîr olmasa her demki melce'im
Bilmem dü kevn içinde [Nakîye] ne hâl olur?
Bu da tab'-ı zâdelerindendir:

آن شیفته ام که امشب بر بزم جان رسیده

از وجد حال جانان جیب قبا در سیده

در شاخ سدره مرغی بودم زدام غافل

باحرص دانته که آندم از شمس دل فکندند

مرغ دل طپانم زان سایه آرامیده

کشتم بسوز فرقت سرگذشته همچو مجنون

(65) در مرغزار محنت برک الم چرسیده

چون توتیای چشم از خاکپای شیخست

زان رونقیه نبود جز سوی اودوسید

*Lügât-ı Fârisiyye nâm kitâbı matbûdur.*⁶⁴

NÜZHET

Müteveffâ Hakkı Paşa hazretlerinin kerîmeleri olup tertîb-i dîvâna⁶⁵ muvaffak olmuş. Manzûme-i âtî iktidarlarının ulviyyetine bürhân-ı kâtı'dır.

⁶⁴ [Hatîce Nakîye Hanım (1262-1316/1846-1898) Nakîye, *Lügât-ı Fârisiyye*, İstanbul, 1310/ 1892, 67 s. Gibb, *HOP*, IV, 349. *Osmanlı Müellifleri*, II, 470. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 1099-1103. *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, s.69-76. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1092, nr. 4400].

⁶⁵ Bu dîvan merhum Muallim Nâci Efendi hazretleri tarafından görülmüş ve şâyânı takdîr bulunmuş idi.

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Ey şehen-şâh-ı cihân âfâka erdi satvetin
Dâimâ bu beyt ile eyler duâ hep milletin
Pâdişâhım Rabbim efzûn etsin ömr-i devletin
Sâye-sâz olsun bize hem-dem ulüvv-i himmetin (66)
Kişver âbâd halkı şâd etmek hemîşe niyyetin
Âşikârdır gün gibi tab'ında hüsn-i sîretin
Şems-veş doğdun bizi müstağrak-ı nûr eyledin
Bu şerefle ser-te-ser dünyâyı mesrûr eyledin

Sen bu dehrin adli efzûn lutfu çok sultân(1)sın
Taht-ı âlî-baht-ı Osmânîye fahr u şânsın
Cümlenin hakkında şâhım rahmet-i Yezdânsın
Cânib-i Hak'dan bize ihsân ale'l-ihsânsın
Hâmi-i bî-çâregân feryâd-res hâkânsın
Muzlim olmuş dillere mihr ü meh-i tâbânsın
Şems-veş doğdun bizi müstağrak-ı nûr eyledin
Bu şerefle ser-te-ser dünyâyı mesrûr eyledin

Kenz-i ihsân menba'-ı kân ü mürüvvetsin şehâ
Sâhib-i lutf u kerem muhyî-i milletsin şehâ
Sen umûm Osmanlılar kalbinde kuvvetsin şehâ (67)
Bâ'is-i feyz-i hamid ayn-i adâletsin şehâ⁶⁶
Şevketinle dâim ol necm-i saâdetsin şehâ
Şems-veş doğdun bizi müstağrak-ı nûr eyledin
Bu şerefle ser-te-ser dünyâyı mesrûr eyledin

---

⁶⁶ [باعث فيض حمدا عين عدالتك شها] Eserde böyle dizilmiş olan mısırân çeşitli okuyuş tarzına göre vezni aksıyor; ancak bu şekilde okuyarak düzeltmeye çalıştık].

Taht ü bahtın zât-ı şâhânenle olsun pâyedâr
Ömrün efzûn devletin ömrünle olsun ber-karâr
Satvet-i şâhâneni hıfz eylesin Perverdigâr
Devrini dil-hâh-ı şâhânençe etsin rûzgâr
Her kazâdan zâtını Hak saklasın ey şehriyâr
Sırf vücûd-ı akdesindir bendegâna iftihâr
Şems-veş doğdun bizi müstağrak-ı nûr eyledin
Bu şerefle ser-te-ser dünyâyı mesrûr eyledin.⁶⁷

(s.68) SEHER HANIM

Zamânımız şâirâtındandır. Rivâyete nazaran Boğaziçi inâs mekteplerinin birinde müdîre imiş. Tercüme-i hâline dest-res olunamadı. Şu gazel kendilerinindir: Gazel

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Aklımı yağmaya verdi çeşm-i sehârin gamı
Kat kat sevdâyâ saldı zülfünün her bir hamı
Cûş edip seyl-i sirişkim etme[se] itfâ eger
Sûz-ı sînem ser-te-ser ihrâk ederdi âlemi
Kahramân-ı bî-bedelsin sahn-ı istiğnâda sen
Dest-i pür-zûrun helâk eyler hezârân Rüstem'i
Ey Seher gel vâkıf-ı ahvâlim ol, yok gönlümün
Nâle-i cângâhdan gayri enîs-i hem-demi. SON.

⁶⁷ [Fehime Nüzhet Hanım (ö.1344/1925) İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1286. *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1049, nr. 4272].

İNDEKS

(*Şair Hanımlarımız*'da geçen kişi, eser ve yer adları.
Sayfa numaraları, eserin asıl baskısına aittir).

- Abdullah Nâilî Paşa 61.
Abdülhak Hâmid 56.
Abdülhamîd I 41.
Abdülhamîd II (3),35, (54), 55,
(65-67).
Ahmed Muhtar 7.
Ahmed Paşa 42.
Âişe Hubbî Kadın 24,25, 26.
Ak Şemseddin 24.
Ali Paşa 14.
Amasya 15, 24
Ali Şükrü Efendi 43.
Ânî, Tireli 10.
Ânî,Üsküdarlı 10.
Ânî, Zeyrekzâde 10.
Ânî Fâtıma Hatun 9, 10.
Âşık Çelebi 59.
Âsiye 36.
Âşir Efendi 19.
Bağdat 17.
Bahr-i Ahmer 54.
Bâkî 22.
Beyrut 12, 13.
Bir Kadın 27.
Boğaziçi 68.
Cemîle Hanım 12,
Cevdet Paşa 26.
Cezâyir-i Bahr-i Sefîd 46.
Çin 16.
Derviş Efendi 41.
Dîvân-ı Hâfız 43.
Diyarbakir 17.
Efsûs 36.
Emetullah Sıdkî 10, 11,
Emin Beğ 12.
Emîr Ağa 9.
Es'ad Efendi, Şeyhülislâm 40.
Eyyûb 22, 24
Fâtıma Aliyye Hanım 26.
Fâtıma Servet 34.
Fâtih Kütüphânesi 17.
Fatîn Tezkiresi 39, 60.
Ferîde, Baharzâde 39,40.
Fındık Hâfız 43.
Fıtnat Zübeyde Hanım 40, 42.
Fıtnat, Hazînedârzâde 42, 46.
Fransa Akademisi 27.
George Ohnet 27.
Habîbe 14.
Hacı Bayrâm-ı Velî 24.
Hacı Zihni Efendi 43.
Hakkı Paşa 65.
Hâmid Beğ, Moralızâde 52.
Hassân 20.
Hersek 14.
Hitâ 16.
Hızır 16.
Hoca Sa'deddîn Efendi 9.
İbrâhim Necib Beğ 46.
İffet 36.
İffet, Hatice 46, 51.
İskender 16.
İslâm 12, 13.

İstanbul, Dersaâdet 15, 18, 24, 39, 42, 60.
Kâmil Paşa 18.
Kastamonu 15, 39.
Kazasker Mehmed Efendi, 11, 12.
Kevser 16, 54.
Kırşehir 12.
Kilyos 7.
Kur'ân-ı Kerîm 43.
Lâtif Efendi 43.
Leylâ Hanım, Morahzâde 51, 52, 53.
Leylâ Hanım 53, 54, 55.
Lisânü'l-hâl 12.
Londra 13.
Lügât-ı Fârisiyye 65.
Mehmed Efendi 15.
Mehmed II 15.
Mehmed IV 10.
Mehmed Şerîf 41.
Merâm 27.
Mesnevî-i Şerîf 62.
Meşâhirü'n-nisâ 43, 53,
Mısır 43.
Mihrü'n-nisâ 56.
Mihrî Hanım 59, 60.
Muallim Nâci 65.
Muhâdarât 26.
Muhîb Efendi 21.
Murad III 25.
Nakîye 61, 62, 63, (64), 65.
Nebîl Beğ 19, 61.
Nesîbâ Tevfika Hanım 60, 61.
Nigâr Hanım 36-39.
Nisvân-ı İslâm 26.
Nüzhet 65.

Osman Efendi 43.
Osmanlı, Âl-i Osman, Osmânî
4, 10, 11, 27, 34, 35, 41, 55, 66,
Osman Paşa 36.
Osman Sâib Efendi 61, 62.
Osman Salahaddin Efendi 62.
Râif Efendi 39.
Râşid Efendi 39.
Rifat Beğ 21.
Rumili 41.
Rüstem 68.
Safvet Hanım 21.
Said Beğ, Şerif Paşazâde 60.
Seher Hanım 68.
Selim III 41.
Sırrî Hanım 17.
Süleyman I 22.
Şâkir Efendi 43.
Şemsî Çelebi 24.
Şems-i Tebrizî 63.
Şeref Hanım 19, 20, 36, 61, 62.
Tâcü't-tevârîh 9.
Târîh-i Cevdet 26.
Tahsin Bey, Nakîbü'l-eşrâf 46.
Tercümân-ı Hakikat 12.
Tezkire-i Şu'arâ 10.
Tunus 13.
Tûtî Hanım 22, 23.
Ümmü'n-nisâ 36.
Volonté 27.
Yakub Peygamber 18.
Yenikapı Mevlevîhanesi 62.
Yenişehir 9.
Yusuf Peygamber 61.
Zeyneb 15, 16, 59